

ผลของการเลิกสัญญา

เมื่อสัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว ถ้ามีการชำระหนี้กันถูกต้องหนี้ตามสัญญาก็เป็นอันระงับ แต่เมื่อใดก็ตามที่การชำระหนี้ไม่ได้ถูกปฏิบัติตามสัญญาที่มีอยู่จึงเกิดเป็นปัญหาขึ้น อันเรียกว่าลูกหนี้ผิดสัญญา เจ้าหนี้ก็อาจจะเลือกในทางฟ้องร้องบังคับชำระหนี้ตามสัญญา นอกจากนั้นถ้าเจ้าหนี้ได้รับความเสียหายขึ้นจากการไม่ชำระหนี้ของลูกหนี้ เจ้าหนี้ก็สามารถฟ้องเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายได้อีกด้วย หรือเจ้าหนี้อาจจะเลือกเอาในทางเลิกสัญญา โดยการแสดงเจตนาเลิกสัญญาไปยังคู่สัญญาฝ่ายลูกหนี้ เมื่อการแสดงเจตนาเลิกสัญญามีผลยอมทำให้สัญญานั้นเป็นอันเลิกกัน ผลของการเลิกสัญญาที่สำคัญก็คือการกลับสู่ฐานะเดิม นอกจากนี้กฎหมายยังให้สิทธิเจ้าหนี้ที่จะได้รับค่าสินไหมทดแทนเพื่อการที่เจ้าหนี้ต้องเสียหายอันเกิดจากการเลิกสัญญาอีกด้วย ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงผลของการเลิกสัญญา

3.1 ผลของการเลิกสัญญาก่อให้เกิดผลและปัญหาในทางปฏิบัติ

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงรายละเอียด ขอยกบทบัญญัติของกฎหมายที่กล่าวถึงเรื่องผลของการเลิกสัญญาไว้มากล่าวถึงก่อน คือ :-

มาตรา 391 บัญญัติว่า "เมื่อคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้ใช้สิทธิเลิกสัญญาแล้ว คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะต้องเลิกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิมแต่ทั้งนี้จะให้เป็นอันเสื่อมเสียแก่สิทธิของบุคคลภายนอกหาได้ไม่ ส่วนเงินอันจะต้องใช้คืนนั้นกรณีดังกล่าวมานี้บรรดาหนี้ที่ท่านให้บุคคลอื่นเข้าด้วย คิดตั้งแต่วันที่ได้รับไว้ ส่วนที่เป็นภาระงานอันได้กระทำให้และเป็นการยอมให้ใช้ทรัพย์สิน การที่จะได้ใช้คืน ท่านให้ทำได้ด้วยใช้เงินตามควรค่าแห่งการนั้น ๆ ถ้าภายในสัญญามีกำหนดว่าให้ใช้เงินทดแทนก็ให้ใช้ตามนั้น การใช้สิทธิเลิกสัญญานั้น หากกระทบกระทั่งถึงสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายไม่"

มาตรา 392 บัญญัติว่า "การชำระหนี้ของคู่สัญญาอันเกิดแต่การเลิกสัญญานั้นให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 369"

การที่คู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้เลิกใช้สิทธิในทางเลิกสัญญาก็เพราะต้องการที่จะถอนตนเองออกจากความผูกพันตามสัญญา ๑ ให้มีความหมายเหมือนกับว่าตนไม่ได้เข้าทำสัญญานั้นเลย ดังที่ มาตรา 391 ได้บัญญัติไว้ว่า เมื่อคู่สัญญาได้มีการใช้สิทธิเลิกสัญญากันแล้ว คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะต้องให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งได้มีการกลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่มาแต่เดิม เสมือนว่ามีได้มีการทำสัญญาต่อกันไว้เลย การกลับคืนสู่ฐานะเดิมในกรณีเลิกสัญญานี้เป็นการคืนกันเด็ดขาดในทุกรณี ๑ โดยมีพักต้องพิจารณาว่าผู้รับทรัพย์สินหรือเงินจะสุจริตหรือไม่ แม้จะสุจริตก็ต้องคืน แม้จะพบว่าผู้ที่จะคืนก็ต้องใช้เงินแทน¹ ก็ว่าสิ่งใดที่ได้รับไปตามสัญญาก็ต้องคืนกลับมาให้ใกล้เคียงกับฐานะเดิม

(Status quo ante) เท่าที่จะเป็นไปได้ที่เรียกว่าฐานะดังที่เป็นอยู่เดิมหมายถึงขณะที่ได้ก่อสัญญา หรือจะเรียกว่าฐานะเดิมก่อนสัญญา (Original state before the contract) ก็ได้ อาจจะกล่าวได้ว่า เมื่อเกิดสัญญาก็เกิดความผูกพัน คู่สัญญามีสิทธิมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม แต่เมื่อสัญญามีอันจะต้องเลิกกันไปก็หมายความว่าสัญญาสิ้นความผูกพัน แต่ก็ไม่เชื่อว่าจะสิ้นสุดลงไปเลย แต่จะมีหนี้เกิดขึ้นมาภายหลัง นั่นคือการกลับสู่ฐานะเดิมต่างฝ่ายต่างต้องคืนสิ่งที่ตนได้รับไว้

ในทางปฏิบัติเมื่อมีการเลิกสัญญาต่อกันก็จะต้องมีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม การกลับคืนสู่ฐานะเดิมเช่นว่านี้ถือเป็นการชำระหนี้อย่างหนึ่ง ถ้าหากสัญญาที่เลิกกันนั้น เป็นสัญญาต่างตอบแทน และได้มีการชำระหนี้เดิมกันทั้งสองฝ่ายสิ้นเชิงบ้าง บางส่วนบ้าง เป็นต้น เมื่อมีการเลิกสัญญาต่างฝ่ายก็ต้องชำระหนี้กลับคืนด้วยกัน ในกรณีนี้มาตรา 392 จึงต้องเห็นว่าการชำระหนี้ตามสัญญาต่างตอบแทนดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 369 มาใช้บังคับคือฝ่ายหนึ่งจะไม่ยอมชำระหนี้จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะชำระหนี้หรือขอปฏิบัติการชำระหนี้ตอบแทนด้วยก็ได้

จากหลักเกณฑ์ของกฎหมายที่กล่าวมานี้ ในทางปฏิบัติแม้เมื่อมีการบอกเลิกสัญญาแล้ว การกลับคืนสู่ฐานะเดิมก็อาจมีปัญหามาในทางปฏิบัติขึ้นได้ ปัญหาดังกล่าวนี้ได้แก่

1. ถ้าหากสัญญาที่มีการบอกเลิกนั้นมีการมอบทรัพย์สินสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ไว้ในฐานะเป็น "มัดจำ" หรือมีข้อตกลงในเรื่องการกำหนดค่าเสียหายไว้ล่วงหน้าซึ่งมีลักษณะเป็น "เบี้ยปรับ"

¹ ไซยยศ เหมะรัชตะ, กฎหมายว่าด้วยสัญญา, หน้า 546.

ดังนั้นอาจเกิดเป็นปัญหาว่า หากมีการบอกเลิกสัญญาต่อกันแล้ว และต้องกลับคืนสู่ฐานะ เดิมตามบทบัญญัติของกฎหมายที่วางหลักเกณฑ์ไว้ สิทธิของคู่สัญญาฝ่ายที่มิได้ชื่อว่า เป็นพดสัญญาซึ่งรับมัดจำไว้ จะมีสิทธิรับมัดจำหรือไม่ รวมตลอดทั้งจะมีสิทธิบังคับให้ชำระ เบี้ยปรับตามทีสัญญาฝ่ายที่ผิดสัญญา ได้ให้ข้อสัญญาไว้จะ ได้หรือไม่

2. ถ้าหากสัญญาที่เลิกกันนั้นเป็นสัญญาต่างตอบแทน หากว่ากันตามหลักเกณฑ์ของกฎหมายแล้ว การชำระหนี้กลับคืนสู่ฐานะ เดิมก็ย่อมจะต้องมีการชำระหนี้ตอบแทนกันด้วยถ้าหากอีกฝ่ายเสนอชำระหนี้ แต่อีกฝ่ายไม่เสนอชำระหนี้ตอบแทนเพื่อกลับคืนสู่ฐานะ เดิมก็ย่อมจะไม่ได้เมื่อหลักเป็นเช่นนั้น จึงเกิดปัญหาขึ้นว่า หากฝ่ายเจ้าหนี้ได้ทำการบอกเลิกสัญญาและการฟ้องเรียกเงินคืนจากฝ่ายลูกหนี้แต่ในขณะเดียวกันเจ้าหนี้ซึ่งได้ครอบครองทรัพย์สินของฝ่ายลูกหนี้ไว้กลับไม่เสนอจะส่งคืนให้ ซึ่งตามหลักการคืนสู่ฐานะ เดิมนั้น ถ้าเจ้าหนี้ได้มีการใช้ทรัพย์สินของ เขาก็จะต้องมีการพิจารณาถึงค่าใช้ทรัพย์สินและถ้ามีทรัพย์สินจะต้องคืนให้ลูกหนี้ไป เจ้าหนี้จะมาฟ้องบังคับให้ลูกหนี้คืนเงินให้แก่อตนเองแต่ฝ่ายเดียวโดยไม่เสนอตอบแทนเช่นนั้น มีปัญหาว่าศาลจะมีอำนาจสั่งให้เจ้าหนี้คืนทรัพย์สินให้แก่อลูกหนี้และใช้เงินอันถือ เป็นค่าใช้ทรัพย์สินให้แก่อลูกหนี้ด้วยโดยสั่งในคดีที่เจ้าหนี้ฟ้องเรียกเงินคืนจะ ได้หรือไม่ จะถือเป็นการพิพากษาเกินคำขอต้องห้ามตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 142 หรือไม่

3. การกลับคืนสู่ฐานะ เดิมตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 391 วรรคแรกนั้นมีหลักว่าสิ่งใดที่ได้รับของเขาไว้จะต้องคืนไปเพื่อให้กลับคืนสู่ฐานะ เดิม จะเห็นได้ตามมาตรา 391 นี้ กฎหมายมิได้บัญญัติถึงเรื่องการคืนทรัพย์สินเลย บัญญัติแต่เพียงว่าให้กลับคืนสู่ฐานะ เดิมเท่านั้น จึงเกิดปัญหาตีความว่าการคืนทรัพย์สินจะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งการกลับคืนสู่ฐานะ เดิมหรือไม่

4. ปัญหาเรื่องการคืนเงินพร้อมดอกเบี้ยซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 391 วรรค 2

ปัญหาดังกล่าวนี้มักเกิดบ่อยครั้ง เมื่อมีการบอกเลิกสัญญา ซึ่งผู้เขียนจะได้ศึกษาและวิเคราะห์หลักเกณฑ์ทางกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวกับผลของการเลิกสัญญา เพื่อตอบปัญหาที่กล่าวนี้ต่อไป

3.2 ทฤษฎีแห่งผลของการเลิกสัญญา

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่า อาจจะมีการแบ่งประเภทของสัญญาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายประเภทขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายว่าเรามีความมุ่งหมายเพื่อการอย่างไร เป็นต้นว่า เราอาจจะแบ่งประเภทของสัญญาออกเป็นสัญญาต่างตอบแทนและไม่ต่างตอบแทนการแบ่งสัญญาเป็นอย่างนี้ก็อาศัยความมุ่งหมายที่จะพิจารณาในแง่ของผลแห่งสัญญา กล่าวคือ ถ้าเป็นเรื่องของสัญญาต่างตอบแทนแล้วสัญญาต่างฝ่ายต่างมีสิทธิที่จะปฏิเสธ ไม่ยอมชำระหนี้จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะชำระหนี้ตอบแทน แต่ถ้าเป็นสัญญาไม่ต่างตอบแทนแล้วฝ่ายลูกหนี้ไม่มีสิทธิปฏิเสธ ไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ได้ไม่ เพราะเจ้าหนี้ไม่มีหน้าที่ที่จะต้องชำระหนี้ตอบแทนแต่อย่างใด นอกจากนั้น การแบ่งสัญญาเป็นประเภทต่างตอบแทนและไม่ต่างตอบแทนยังแบ่ง เพื่อจะพิจารณาถึงผลในเรื่องภัยพิบัติอีกด้วยว่าสัญญาฝ่ายผิดจะเป็นผู้รับบาปเคราะห์ในภัยพิบัติที่เกิดขึ้น นอกจากจะแบ่งเป็นสัญญาต่างตอบแทนและไม่ต่างตอบแทนแล้ว อาจจะแบ่งสัญญาได้โดยคำนึงถึงวิธีการปฏิบัติตามสัญญา เป็นเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของสัญญาซึ่งหากแบ่งประเภทของสัญญาได้โดยคำนึงถึงวิธีการปฏิบัติตามสัญญาแล้ว เราอาจจะแบ่งสัญญาออกได้เป็น 2 ประเภทคือ สัญญาที่ก่อให้เกิดสัญญาปฏิบัติครั้งหนึ่งคราวเดียว เช่น สัญญาซื้อขาย ฯลฯ เป็นสัญญาที่มีการชำระหนี้จากการทำสัญญานั้นเพียงครั้งเดียว ไม่ซ้ำปฏิบัติการชำระหนี้ซ้ำกันหลายครั้งตลอดระยะเวลาหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หากสัญญาฝ่ายหนึ่งมีหนี้ต้องปฏิบัติครั้งเดียวคือผู้ชาย แต่ผู้หญิงอาจปฏิบัติการชำระหนี้หลายครั้ง เช่น การผ่อนเงิน สัญญาซื้อขายเงินผ่อนก็ยังคงอยู่ในสัญญาประเภทแรกนี้ ส่วนสัญญาอีกประเภทหนึ่งคือ สัญญาที่ก่อให้เกิดสัญญาปฏิบัติต่อเนื่องกันเป็นช่วง ๆ หรือ เป็นครั้ง ๆ ไป ตลอดระยะเวลาหนึ่งแล้วสัญญาจะสิ้นสุดลง เช่น สัญญาเช่าทรัพย์สิน ฯลฯ สัญญาประเภทนี้เป็นสัญญาที่มีผลบังคับต่อเนื่อง การปฏิบัติการชำระหนี้ตามวัตถุประสงค์แห่งสัญญานั้นกระทำติดต่อกันไปเรื่อย ๆ เป็นช่วง ๆ ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้

สำหรับประโยชน์ของการแบ่งสัญญาประเภทนี้ มีดังต่อไปนี้

1. ในแง่ของการไม่ปฏิบัติตามสัญญาซึ่งจะเป็นสาเหตุให้มีการเลิกสัญญาและก่อให้เกิดความรับผิดชอบแก่ฝ่ายที่ไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นได้ กล่าวคือ ในกรณีของสัญญาที่ก่อให้เกิดสัญญาปฏิบัติครั้งหนึ่งคราวเดียวนั้น การไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้น สามารถเห็นได้ด้วยชัดเจนเมื่อสัญญาฝ่ายใดไม่ปฏิบัติการชำระหนี้ของตนอีกฝ่ายก็บอกเลิกสัญญาได้ และเรียกค่าเสียหายได้ แต่ถ้าเป็น

สัญญาที่ก่อนให้คู่สัญญาปฏิบัติกันต่อเนื่อง การพิจารณาว่าไม่มีการปฏิบัติการชำระหนี้หนักต่อนั้น ต้องพิจารณาเมื่อหนั้นถึงกำหนดชำระตามช่วงเวลาตกลงกันไว้ ตราบิตที่การชำระหนี้ยังไม่ถึงกำหนดชำระหนี้สำหรับช่วงนั้น คู่สัญญาฝ่ายที่จะต้องปฏิบัติการชำระหนี้ยังมีได้ปฏิเสธการชำระหนี้ เพียงแต่หยุดค้างการชำระหนี้ไว้ชั่วคราวเท่านั้น หากถึงกำหนดเมื่อใดถึงจะชำระ ก็ยังไม่ตรงตามช่วงเวลาที่ต้องชำระหนี้กัน ก็จะอ้างเอาเหตุอันเป็นการไม่ปฏิบัติการชำระหนี้เพื่อเลิกสัญญาไม่ได้

2. ในแง่ของการเลิกสัญญา สัญญาที่ก่อนให้คู่สัญญาปฏิบัติครั้งหนึ่งคราวเดียวเมื่อบอกเลิกแล้ว ผลของการบอกเลิกสัญญาจะมีผลย้อนหลัง แต่สำหรับสัญญาที่ก่อนให้คู่สัญญาปฏิบัติกันต่อเนื่องนั้น หากสัญญาถูกยกเลิกไป ผลของการเลิกสัญญาจะมีผลเฉพาะในภายหน้านั้นเท่านั้น

เมื่อได้เห็นประโยชน์ของการแบ่งสัญญาประเภทดังกล่าวนี้แล้ว จะเห็นว่าการเลิกสัญญาในบางประเภทก็มีผลย้อนหลัง แต่การเลิกสัญญาในบางประเภทก็มีผลเฉพาะในภายหน้าเท่านั้น ผู้เขียนใคร่ขออธิบายถึงผลของการเลิกสัญญาทั้งสองกรณีด้วยย่อ ดังนี้

3.2.1 กรณีการเลิกสัญญามีผลย้อนหลัง

คำว่า "มีผลย้อนหลัง" หมายถึง เมื่อมีการเลิกสัญญาจะมีผลเป็นการระงับความผูกพัน ดังนั้นการเลิกสัญญามีผลย้อนหลังก็หมายถึง เลิกความผูกพันระหว่างคู่สัญญาตั้งแต่วันที่เข้าทำสัญญาก่อนความผูกพันขึ้นระหว่างกัน ก็เสมือนหนึ่งว่าไม่มีการทำสัญญาผูกพันระหว่างคู่สัญญากันเลย เช่น แดงนำสุนัขมาแลกเอาแมวไปจากดำ ต่อมากดำมีการเลิกสัญญาต่อกัน แดงก็ต้องเอาแมวกลับคืนไปให้ดำ ดำก็ต้องเอาสุนัขคืนกลับไปให้แดง เท่ากับว่ากลับคืนไปสู่เจ้าของเดิม การเลิกสัญญาลักษณะนี้ภาษาอังกฤษใช้คำว่า 'To Rescind' ตัวอย่างจากคำพิพากษาฎีกา :-

คำพิพากษาฎีกาที่ 355/2508 ระหว่างนางบาลันด์กอลด์ ไรท์ และนางเลาะ หรือเรบหลี่ จ้าเลย

เมื่อจ้าเลยผู้จะซื้อผิดสัญญา ฝ่ายไรท์ผู้จะขายด้วยเลิกสัญญาได้ เมื่อเชษฐิ์เลิกสัญญาแล้วคู่สัญญาแต่ละฝ่าย จำต้องให้ทุกฝ่ายหนึ่งกลับคืนสู่ฐานะเดิม คือจ้จท์คืนเงินที่ชำระให้จ้าเลย จ้าเลยคืนที่พิพาทให้จ้จท์

จากคำพิพากษาศาลฎีกา เป็นสัญญาจะซื้อขายที่ดิน ซึ่งมีการวางเงินบางส่วนแล้ว ต่อมามีการผิดสัญญาจึงเลิกสัญญาต่อกัน ผลคือกลับไปคืนสู่ฐานะที่เป็นดั้งเดิม ผู้จะซื้อจะต้องคืนที่ดิน ผู้จะขายก็ต้องคืนเงินที่ผู้จะซื้อได้ชำระแล้วคืนไป

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2019/2515 ระหว่างนายเสน่ห์ เชาว์พานิช กับพวก ๖ จทก และนางเกิด ภูเกษมกับพวก จ่าเลย

การเล่นแชร์เป็นสัญญาชนิดหนึ่ง ผู้เล่นมีสิทธิเลิกสัญญาได้ เมื่อสัญญาเล่นแชร์เลิกกัน เพราะวงแชร์เลิกแล้ว คู่กรณีต้องกลับไปคืนสู่ฐานะเดิม ผู้เล่นซึ่งประมูลเงินแชร์ไปได้แล้ว จำต้องส่งเงินที่รับไปคืนแก่ผู้ที่ยังไม่ได้ประมูล หากไม่ยอมคืนผู้ที่ยังไม่ได้ประมูล ย่อมมีสิทธิฟ้องให้คืนเงินนั้นได้

จากคำพิพากษาศาลฎีกา เป็นสัญญาเล่นแชร์ เมื่อวงแชร์ล้ม ผู้เล่นแชร์จึงเลิกสัญญาต่อกัน ผลคือผู้เล่นแชร์กลับไปคืนสู่ฐานะที่เป็นอยู่เดิม ผู้เล่นแชร์ที่ประมูลเงินไปได้แล้ว ก็ต้องคืนแก่ผู้ที่ยังไม่ได้ประมูล

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 175/2521 ระหว่าง นางชะวาลม เทพพิสัย กับพวก ๖ จทก นายहन รัตนงาม จ่าเลย

๖ จทก ให้จ่าเลยปลูกสร้างอาคารตามแบบแปลนเสร็จแล้วให้จ่าเลยมีสิทธิเข้าอาคารนั้นได้ จ่าเลยปลูกอาคารผิดแบบแปลน ๖ จทก จึงใช้สิทธิบอกเลิกสัญญากรณีดังกล่าวการกลับไปคืนสู่ฐานะเดิมก็คือจ่าเลยต้องส่งมอบที่ดินและอาคารคืนให้ ๖ จทก และ ๖ จทก ต้องชดเชยค่าก่อสร้างตามผลงานแก่จ่าเลยตามค่าของงานที่ได้สร้างลงไป ๖ จทก จะให้จ่าเลยรื้อสิ่งปลูกสร้างออกไปไม่ได้ เพราะจะเท่ากับไม่ได้กลับไปคืนสู่ฐานะเดิม

การเลิกสัญญาที่ก่อนให้คู่สัญญาปฏิบัติครั้งหนึ่งคราวเดียวนี้ อาจเกิดขึ้นเพราะ :-

1. คู่สัญญาตกลงกันว่าถ้ามีเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งอาจบอกเลิกสัญญาได้ หรือ
2. คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้ คู่สัญญาอีกฝ่ายบอกเลิกสัญญาได้ หรือ
3. การชำระหนี้เป็นพันวิสัย เพราะความผิดของคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งบอกเลิกสัญญาได้

การเลิกสัญญาประเภทนี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Rescission ซึ่งก็คือ การเลิกสัญญา ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 386 ถึง 394 ซึ่งหมายถึงการเลิกความผูกพันต่อกันตามสัญญาและเมื่อ สัญญาเลิกแล้วก็ให้ผลย้อนหลัง ไปถึงขณะแรกที่เข้าทำสัญญากัน ฉะนั้น จึงต้องให้คู่กรณีทุกฝ่าย กลับคืนสู่ฐานะ เดิมขณะ เวลาที่เข้าทำสัญญากัน

จะเห็นว่าผลของการเลิกสัญญานี้ต่างกับล้มระกรรม เพราะในกรณีล้มระกรรมนั้น ไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะ เดิมโดยคู่สัญญาหรือคู่กรณีที่เกี่ยวข้องไปตามนั้น กฎหมายถือว่าเป็นการกระทำ โดยปราศจากมลอันจะอ้างกฎหมายได้ คู่กรณีมีสิทธิ เรียกร้อง เอาคืนตามหลักกฎหมายว่าด้วยลาภมิ ควารถ ได้ ส่วนผลของการเลิกสัญญานั้น คู่สัญญาที่ปฏิบัติตามสัญญาก่อนสัญญาถูกบอก เลิก เรียกว่าได้ ภาระในขณะ ที่มีมลอันจะอ้างกฎหมายได้ ดังนี้ เมื่อสัญญาถูกบอก เลิกคู่สัญญาแต่ละฝ่ายจึงต้อง กลับคืนสู่ฐานะ เดิม

ในเรื่องนี้เพื่อความชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาผู้เขียนขออธิบายโดย สรุปลักษณะที่นิติกรรมจะตกเป็นล้มระ

"ล้มระกรรม" กล่าวได้ง่าย ๆ ว่า คือ กิจการที่หาไปแล้วเสียเปล่าไม่เกิดผล ในกฎหมาย ซึ่งในสายตาของกฎหมายเท่ากับว่าไม่ได้ทำกิจกรรมนั้นเลย ไม่มีความผูกพันใน กฎหมายเกิดขึ้นแต่อย่างใด สาเหตุที่ทำให้กิจกรรมที่หาตามเป็นล้มระแยกได้ 2 หลัก คือ:-

1. หลักควบคุมเจตนา เนื่องจากนิติกรรมเป็นเรื่องที่จะบังคับให้ เกิดผลตามเจตนา ถ้าไม่มีเจตนากฎหมายก็ไม่สามารถบังคับให้เกิดผลตามกฎหมายได้ ฉะนั้น การแสดงเจตนาในกรณีต่อไปนี้

(ก) การแสดงเจตนาโดยในใจจริงไม่ตั้งใจจะให้ผูกพันตามที่ แสดงออก และคู่กรณีอีกฝ่ายรับเจตนาจะไม่ผูกพันที่ซ่อน อยู่ในใจของผู้แสดงนั้น (มาตรา 117)²

² มาตรา 117 บัญญัติว่า "การแสดงเจตนาใด แม้ในใจจริงผู้แสดงจะมีได้เจตนา ให้ตนต้องผูกพันตามที่ตนได้แสดงออกมานั้นก็ดี ท่านว่าหาเป็นมลทำให้การแสดงเจตนาอัน ตกเป็น ล้มระไป เว้นแต่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งจะได้รับเจตนาอันซ่อนอยู่ในใจของผู้แสดงนั้น"

(ข) การแสดงเจตนาलग (มาตรา 118 วรรค 1)³

(ค) การแสดงเจตนาด้วยความสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม (มาตรา 119)⁴

การแสดงเจตนาต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าผู้แสดงเจตนาไม่มีเจตนาที่จะผูกนิติสัมพันธ์และในกฎหมายเองก็ไม่บังคับให้เกิดความผูกพันต่อกัน ถือว่าตกเป็นนามระ

2. หลักขัดขวางเจตนา บุคคลที่แสดงเจตนามีความตั้งใจจริงที่จะผูกนิติสัมพันธ์แต่กฎหมายไม่ยอมรับบังคับให้เกิดผล ต้องตกเป็นนามระ ไปเช่นเดียวกัน ได้แก่กรณี

(ก) วัดที่ประสงค์ของนิติกรรมเป็นการตั้งห้ามตามกฎหมายตามมาตรา 113 ไม่ชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา 113⁵

(ข) นิติกรรมที่มิได้ทำตามแบบ ตามมาตรา 115⁶

³ มาตรา 118 บัญญัติว่า "การแสดงเจตนาलगด้วยสมรู้กับคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งท่านว่าเป็นนามระ แต่ข้อไม่สมบูรณ์นั้น ท่านห้ามให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต และต้องเสียหายแต่การแสดงเจตนาलगนั้น

ถ้านิติกรรมอันหนึ่งทำด้วยเจตนาจะอำพรางนิติกรรมอีกอันหนึ่งไว้ ท่านให้บังคับตามเทบัญญัติของกฎหมายอันว่าด้วยนิติกรรมอำพราง"

⁴ มาตรา 119 บัญญัติว่า "การแสดงเจตนาถ้าทำด้วยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม ท่านว่าเป็นนามระ..."

⁵ มาตรา 113 บัญญัติว่า "การใดมีวัดที่ประสงค์เป็นการตั้งห้ามขัดแย้งโดยกฎหมายก็ดี เป็นการพ้นวิสัยก็ดีเป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนก็ดี การนั้นท่านว่าเป็นนามกรรม"

⁶ มาตรา 115 บัญญัติว่า "การใดมิได้ทำให้งดต้องตามแบบที่มีกฎหมายบังคับไว้ การนั้นท่านว่าเป็นนามระ"

(ค) ข้อบัญญัติในเรื่องเงื่อนไขไม่ชอบด้วยกฎหมาย ตามมาตรา

150⁷

นิติกรรมที่ตกเป็นโมฆะนั้น ก็คือ นิติกรรมที่ไม่มีผลตามกฎหมาย ในสายตาของกฎหมาย นั้น ถือว่านิติกรรมที่เป็นโมฆะ เป็นสิ่งที่ "เสียเปล่า" ดังคำในมาตรา 133 ที่ว่า " อันความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรมนั้น ท่านว่าบุคคลผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดจะกล่าวอ้างขึ้นก็ได้⁸ คู่กรณีของนิติกรรมที่เป็นโมฆะ คงอยู่ในฐานะเดิมเหมือนดังว่ามีได้เข้าทำนิติกรรมนั้นทีเดียว เช่น ข้อขายที่ดินโดยไม่ทำสัญญา เป็นหนังสือและจดทะเบียนเป็นโมฆะ จะเรียกราคาที่ดินโดยอาศัยสัญญาไม่ได้ ดังนี้ เมื่อได้ทำนิติกรรมอันเป็นโมฆะแล้ว หากคู่กรณีได้ปฏิบัติและรับการปฏิบัติตามนิติกรรมที่เป็นโมฆะกันต่อไป ก็เรียกว่าเป็นการกระทำโดยปราศจากมลอันจะอ้างกฎหมายได้ คู่กรณีจึงมีสิทธิเรียกร้องเอาคืนตามหลักกฎหมายว่า ด้วยลาภมิควรได้⁹ ในบางครั้งศาลก็ยังไม่ใช้คำว่า

7 มาตรา 150 บัญญัติว่า "นิติกรรมใดมีเงื่อนไขไม่ชอบด้วยกฎหมายก็ดี ชัดขวางต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนก็ดี นิติกรรมนั้นท่านว่าเป็นโมฆะ"

8 คำพิพากษาฎีกาที่ 2546/2518 ระหว่างนายวัลเลียม แอลแปรด เวียร์รา งามท์ และนายเบอร์แมน เวียร์รา งามท์

กลับคืนสู่ฐานะเดิมซึ่งน่าจะไม่ต้อง⁹ กล่าวคือ เมื่อมีการปฏิบัติตามนิติกรรมที่เป็นนามธรรม ก็จะมีฝ่ายหนึ่งซึ่งได้แก่ผู้รับการปฏิบัติได้มาซึ่งทรัพย์สิน และมีอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติได้เสียเปรียบ ทั้งนี้ภายปราศจากมลอันจะอ้างกฎหมายได้ ผู้ได้มาจึงต้องคืนทรัพย์สินให้แก่ผู้เสียเปรียบฐานลามิควารได้ มิใช่เรื่องของการกลับคืนสู่ฐานะเดิม เหมือนกับการพิจารณาเลิกสัญญา เมื่อนำหลักกฎหมายว่าด้วยลามิควารได้มาซึ่งบังคับในกรณีที่คู่กรณีได้ปฏิบัติหรือรับการปฏิบัติตามนิติกรรมที่เป็นนามธรรม คู่กรณีจะเรียกร้องเอาคืนได้เพียงใดนั้น เมื่อปรับกับหลักกฎหมายว่าด้วยลามิควารได้แล้ว จะเป็นดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

1. ถ้าคู่กรณีแห่งนิติกรรมที่เป็นนามธรรมได้ชำระหนี้ตามอาเภอฯ^๑ ทั้ง ๆ ที่รู้หรือนิติกรรมนั้นเป็นนามธรรม บุคคลที่ได้กระทำการดังกล่าว ไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์สินที่ได้ชำระไปแล้วกลับคืนดังหลักที่บัญญัติในมาตรา 407 ว่า "บุคคลที่ได้กระทำการอันใดตามอาเภอฯ^๑ เหมือนหนึ่งว่าเมื่อชำระหนี้ว่าตนไม่มีความผูกพันที่จะต้องชำระ ท่านว่าบุคคลผู้นั้นห้ามสิทธิจะได้รับทรัพย์สินไป" การที่กฎหมายบัญญัติหลักการไว้เช่นนี้ก็เพราะ การกระทำการชำระหนี้ทั้ง ๆ ที่รู้หรือนิติกรรมนั้นเป็นนามธรรม บุคคลที่ได้กระทำการดังกล่าว ไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์สินที่ได้ชำระไปแล้วกลับคืนดังหลักที่บัญญัติในมาตรา 407 ว่า "บุคคลที่ได้กระทำการอันใดตามอาเภอฯ^๑ เหมือนหนึ่งว่าเมื่อชำระหนี้ว่าตนไม่มีความผูกพันที่จะต้องชำระ ท่านว่าบุคคลผู้นั้นห้ามสิทธิจะได้รับทรัพย์สินไป" การที่กฎหมายบัญญัติหลักการไว้เช่นนี้ก็เพราะ การกระทำการชำระหนี้ทั้ง ๆ ที่รู้หรือนิติกรรมนั้นเป็นนามธรรม บุคคลที่ได้กระทำการดังกล่าว ไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์สินที่ได้ชำระไปแล้วกลับคืนดังหลักที่บัญญัติในมาตรา 407 ว่า "บุคคลที่ได้กระทำการอันใดตามอาเภอฯ^๑ เหมือนหนึ่งว่าเมื่อชำระหนี้ว่าตนไม่มีความผูกพันที่จะต้องชำระ ท่านว่าบุคคลผู้นั้นห้ามสิทธิจะได้รับทรัพย์สินไป"

⁹ คำว่า "กล่าวอ้าง" นี้ไม่ใช่ว่าการบอกกล่าว บอกเลิกหรือเพิกถอนหลายอะไร หากเป็นการแจ้งเรื่องเพื่อเอาประโยชน์จากความเสียหายเปล่าแห่งนามธรรมนั้น การกล่าวอ้างจึงไม่เข้าทำนิติกรรม ทั้งนี้เพราะนามธรรม เป็นความเสียหายเปล่ามาแต่เริ่มแรก ภายอนาจของกฎหมาย ไม่จำเป็นต้องมีใครมาบอกกล่าวหลายนิติกรรมนั้นให้เสียหาย ทั้งไม่จำเป็นต้องให้ศาลทำการเพิกถอนหลายนิติกรรมอย่างกรณีการเพิกถอนการฉ้อฉล

ถ้ามีข้อขัดแย้งกันขึ้นว่านิติกรรมนั้นเป็นนามธรรมหรือไม่ ก็จำเป็นต้องนำคดีขึ้นสู่ศาลให้ศาลเป็นผู้ชี้ขาดเพราะคู่กรณีจะตัดสินเอาเองไม่ได้ แต่คำพิพากษาของศาลนั้น เป็นเพียงการแสดงสภาพการณ์ทางกฎหมายของเรื่องว่านิติกรรมนั้น ๆ เป็นนามธรรมหรือไม่ หากเข้าเป็นการก่อตั้งสภาพการณ์ทางกฎหมายขึ้นมาใหม่ ดังนี้ หากศาลชี้ขาดว่านิติกรรมเป็นนามธรรมความไม่สมบูรณ์หรือเสียหายของนิติกรรมจะมีขึ้นตั้งแต่วันที่นิติกรรมนั้น ๆ ไม่เข้าตั้งแต่วันที่ศาลตัดสินชี้ขาด, ดู จิต เศรษฐบุตร, "หลักกฎหมายแห่งลักษณะนิติกรรมและหนี้", หน้า 181

ตนไม่มีความพหุพันธ์ที่จะต้องชำระหนี้ เปรียบเสมือนการทำสัญญาให้ด้วยเสนาหา ซึ่งไม่สามารถเรียกคืนได้¹⁰

2. สำหรับนิติกรรมที่เป็นนามธรรม เพราะมีวัตถุประสงค์ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หากมีการชำระหนี้กันตามมาตรา 411 คู่กรณีที่ได้ชำระหนี้ไปแล้ว ก็ไม่สามารถเรียกร้องทรัพย์สินที่ได้ชำระหนี้ไปแล้วคืนได้ จึงไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม

3. ในกรณีที่มีการชำระหนี้ตามนิติกรรมที่เป็นนามธรรม โดยชำระหนี้เป็นเงินจำนวนหนึ่ง มาตรา 412 กล่าวว่า "ผู้รับชำระหนี้ที่รู้ว่าเป็นนามธรรมก็ต้องคืนเงินเต็มจำนวน แต่ถ้าได้ไว้ว่าโดยสุจริตคือ ไม่รู้ว่า นิติกรรมเป็นนามธรรมก็ต้องคืนตามกฎหมายได้ เพียงเท่าที่มีอยู่ขณะเมื่อเรียกเงินคืน หมายความว่า มีเงินเหลืออยู่เท่าไรหลังจากที่ได้ใช้ไปแล้วก็ต้องคืนเท่านั้น แต่ถ้าวางการใช้จ่ายนั้นได้ส่งอันมาทดแทนก็ต้องคืนทรัพย์สิน

4. ในกรณีที่การชำระหนี้สำหรับนิติกรรมที่เป็นนามธรรม และการชำระหนี้เป็นการส่งมอบทรัพย์สินที่มิใช่เป็นเงิน มาตรา 413 บัญญัติว่า ผู้รับชำระหนี้ที่รู้ว่าเป็นนามธรรม ก็ต้องรับผิดชอบในกรณีที่ทรัพย์สินสูญหายหรือบอบสลายไปไม่ว่าจะเกิดจากเหตุสุดวิสัยหรือไม่ก็ตาม แต่ถ้าผู้รับชำระหนี้ทรัพย์สินไปโดยสุจริต คือ ไม่ทราบว่าเป็นนามธรรมนั้นเป็นนามธรรมก็ต้องคืนทรัพย์สินนั้น เช่นกัน เพราะถือว่ารับไว้โดยไม่มีผลอันจะอ้างกฎหมายได้ แต่ก็คืนฐานตามกฎหมายได้คือ คืนได้ตามสภาพที่ทรัพย์สินนั้นเป็นอยู่ไม่ต้องรับผิดชอบต่อการสูญหายหรือบอบสลายไป

5. ในกรณีที่ทรัพย์สินที่ส่งมอบเพื่อชำระหนี้กันนั้นเกิดดอกออกผล ไม่ว่าจะ เป็นดอกผลธรรมดา หรือดอกผลนิตินัยก็ตาม มาตรา 415 กล่าวว่า ถ้ารับชำระไว้โดยสุจริต คือ ไม่รู้ว่านิติกรรมเป็นนามธรรมก็จะได้ออกผลอันเกิด แต่ทรัพย์สินนั้นตลอดเวลาที่ยังคงสุจริตอยู่ คือจนกระทั่งรู้ว่านิติกรรมนั้นเป็นนามธรรม

จากที่ได้กล่าวมาถึงลักษณะของนิติกรรมที่เป็นนามธรรมจะพิจารณาเห็นได้ว่า ไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม เนื่องจากฐานะของคู่กรณีไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลง ถ้าคู่กรณียังชัดเจนชำระหนี้

ไปจะมีการเรียกร้องเอาคืนได้ก็ต้องอาศัยหลักกฎหมายได้ แต่สำหรับการกลับคืนสู่ฐานะ เดิมที่เป็นผลของการเลิกสัญญา นั้น มีผลเฉพาะคู่กรณีใด ๆ จะมาอาศัยประโยชน์จากผลของการเลิกสัญญาไม่ได้ และ เฉพาะคู่สัญญา เท่านั้นที่จะบอกเลิกสัญญา เพื่อกลับสู่ฐานะ เดิมการกลับคืนสู่ฐานะ เดิมเป็นการกลับคืนสู่จุดเริ่มต้นขณะ เข้าทำสัญญากัน ใครเป็นเจ้าของทรัพย์สินแต่แรกก็ได้คืนไป ถ้าอีกฝ่ายชำระหนี้เป็นเงินไปแล้วก็ได้คืนพร้อมดอกเบี้ยเท่าที่กฎหมายกำหนดให้ กฎหมายต้องการให้คู่สัญญาเข้าสู่ภาวะ เดิมให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนั้น การที่นิติกรรมเป็นนามธรรม จึงไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะ เดิม มีแต่คืนทรัพย์สินในฐานะที่เป็นลามิควรรได้เท่านั้น

จากปัญหาดังกล่าวจะเห็นว่า การกลับคืนสู่ฐานะ เดิมกรณีที่เป็นผลของ เลิกสัญญา อันเป็นผลย้อนหลัง ต่างกันกับการคืนในฐานะลามิควรรได้ กล่าวคือ การกลับคืนสู่ฐานะ เดิมนั้น กฎหมายต้องการที่จะให้คู่สัญญาได้ไปอยู่ ณ จุดที่มีการจะ เข้าทำสัญญากัน หรือถ้า ไปสู่จุดนั้นไม่ได้ก็ให้ใกล้เคียงที่สุด คือถ้า เป็นการส่งมอบทรัพย์สินให้แก่กันแล้ว ก็ส่งทรัพย์สินคืนกัน ถ้ามีการคืนเงินกันก็ต้องมีการคืนดอกเบี้ยนับตั้งแต่วันที่ ได้รับเงินไว้ ถ้าเป็นการทำงานที่ได้กระทำ เมื่อต้องมีการกลับสู่ฐานะ เดิมก็ไม่สามารถกลับสู่ภาวะ เดิมที่เป็นอยู่ก่อนการทำงานที่ทำลงนั้นได้ กฎหมายก็หาทางชดเชยให้โดยคิดเป็นตัวเงิน แต่สำหรับการคืนกับในฐานะลามิควรรได้ มีหลักกว้าง ๆ ที่กล่าวเป็นภาษารวมตามได้ว่า เหลืออยู่เท่าไรก็คืนเท่านั้น ถ้าคู่กรณีเสร็จดี แต่ถ้าไม่เสร็จก็ต้องหาทางมาคืนจนเต็มจำนวน

อย่างไรก็ตาม ผลการเลิกสัญญาที่มีผลย้อนหลังและให้คู่สัญญา กลับคืนสู่ฐานะ เดิมดังกล่าว นี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับการบอกล้างสัญญาที่เป็นนามธรรม เพราะในเรื่องการบอกล้างนิติกรรมที่เป็นนามธรรมนั้น มาตรา 138 วรรค 3 บัญญัติว่า เมื่อบอกล้างนิติกรรมที่เป็นนามธรรมแล้ว ให้ผู้เป็นคู่กรณีได้กลับคืนยังฐานะ เดิมและถ้าพันวิสัยจะให้กลับคืนเช่นนั้นได้ ก็ให้ได้รับค่าเสียหาย

การที่ มาตรา 138 วรรค 3 บัญญัติไว้เช่นนั้นก็เนื่องมาจากนิติกรรมที่เป็นนามธรรม หากได้มีการปฏิบัติหรือรับการปฏิบัติระหว่างที่นิติกรรมยังไม่ถูกบอกล้างก็ถือว่าได้กระทำในขณะที่มีผล อันจะอ้างกฎหมายได้ ฉะนั้น แม้อ่อนนิติกรรมนั้นจะตกเป็นนามธรรม เพราะถูกบอกล้างแม้การเป็นนามธรรมจะมีผลย้อนหลังขึ้นไปจนถึงแต่เริ่มแรกก็ตาม แต่ก็ต้องมีการกลับคืนยังฐานะ เดิม หากพันวิสัยที่จะกลับคืนเข้าสู่ฐานะ เดิมได้ ก็ให้มีการชดเชยค่าเสียหาย ตัวอย่างเช่น ก. ทาหล่นฉลเอาแหวนทองเหลืองหลอกขายให้ ข. ว่าเป็นแหวนทองคำ เมื่อ ข. รู้เรื่องจึงบอกล้างนิติกรรม ก.

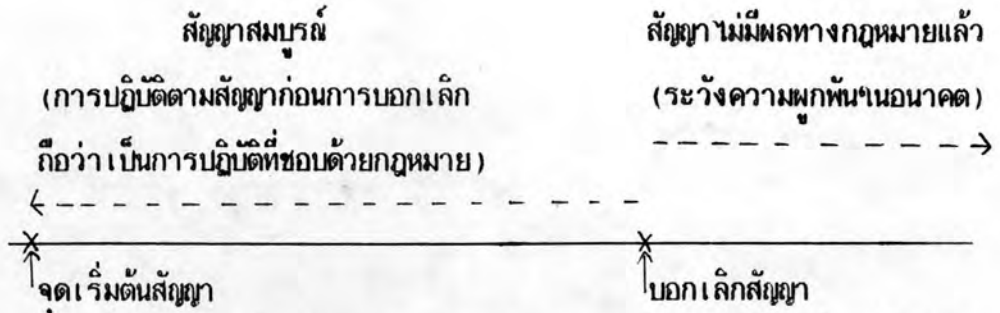
ตั้งใช้เงินราคาแหวนที่รับไปคืนให้ ข. ว่าเป็นแหวนทองคำ เมื่อ ข. รู้เรื่องจึงบอกล้างนิติกรรม ก. ต้องใช้เงินราคาแหวนที่รับไปคืนให้ ข. และ ข. ต้องคืนแหวนทองเหลืองให้ ก. หรือถ้าคืนไม่ได้ เช่น เพราะสูญหาย ก็ต้องคิดราคาชดเชยให้

จากหลักกฎหมายที่ยกมากล่าวอ้างข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่าผลของการเลิกสัญญาที่มีผลย้อนหลังตามมาตรา 391 นี้มีลักษณะที่คล้ายกับบอกล้างสัญญาที่เป็นโมฆะ แต่อย่างไรก็ตาม การกลับคืนสู่ฐานะเดิมเพราะการเลิกสัญญากับการกลับคืนสู่ฐานะเดิมของการบอกล้างโมฆะกรรมนั้นมีความแตกต่างกันอยู่บ้างทั้งนี้ เพราะ มูลเหตุแห่งการบอกล้างโมฆะกรรมกับการบอกเลิกสัญญามีลักษณะต่างกันอยู่ กล่าวคือ ที่มีการบอกล้างโมฆะกรรมได้ก็เพราะกฎหมาย 1. ต้องการช่วยเหลือผู้แสดงเจตนาโดยวิปริต 2. ต้องการช่วยเหลือผู้หย่อนความสามารถส่วนที่มีการเลิกสัญญาได้ก็เพราะความผิดของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง โดย 1. ไม่ได้ชำระหนี้ และ 2. การชำระหนี้พ้นวิสัย เพราะความผิดของคู่สัญญาฝ่ายนั้น ด้วยเหตุนี้ หากมีการเลิกสัญญาขึ้นคู่สัญญาฝ่ายที่ประพฤติดังกล่าวนั้นอาจจะต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่งด้วย (มาตรา 391 วรรค 4) ซึ่งถือเป็นเหตุอันสมควรที่บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะในเรื่องการเลิกสัญญาเท่านั้น หลักเรื่องความรับผิดชอบอันนี้จะต้องใช้ค่าเสียหายให้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งนั้น มิได้มีบัญญัติไว้ในกรณีการบอกล้างสัญญาที่เป็นโมฆะ เพราะในกรณีบอกล้างสัญญาที่เป็นโมฆะนั้น โดยมากไม่มีความผิดเกิดขึ้น¹¹

3.2.2 กรณีการเลิกสัญญาไม่มีผลย้อนหลัง

คำว่า "ไม่มีผลย้อนหลัง" ในที่นี้หมายความว่า เมื่อมีการบอกเลิกสัญญาแล้ว สัญญานั้นย่อมสิ้นสุดลงในขณะที่นั้นไม่มีผลในอนาคต แต่ไม่ย้อนหลัง ไม่ทำลายสิ่งที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว การเลิกสัญญาซึ่งก่อให้เกิดผลเช่นนี้ ศัพท์ภาษาอังกฤษใช้คำว่า 'To Terminate' แสดงเป็นภาพได้ดังนี้:-

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 370.

ลักษณะของสัญญา ที่ทำให้การบอกเลิกไม่มีผลย้อนหลัง ได้แก่ สัญญาที่ก่อนนี้ให้สัญญาทั้งสองฝ่ายปฏิบัติการชำระหนี้เป็นระยะช่วง ๆ กันไปตลอดระยะเวลาหนึ่ง หมายถึงว่าการชำระหนี้สัญญานั้น ๆ ก่อขึ้นต้องกระทำหลายครั้งตามระยะเวลาของสัญญา ตัวอย่างของสัญญาประเภทนี้คือ :-

สัญญาเช่าทรัพย์สิน

-สัญญาฝ่ายที่ให้เช่าต้องให้สัญญาฝ่ายที่เช่าได้ใช้หรือได้รับประโยชน์จากทรัพย์สินที่เช่าเป็นระยะเวลาหนึ่ง สำหรับสัญญาฝ่ายที่เช่าก็ต้องชำระราคาเช่าเป็นระยะเวลานั้นเป็นการตอบแทน เมื่อเลิกสัญญากันมีผลคือ ช่วงที่เริ่มต้นเช่าทรัพย์สินจนถึงวันบอกเลิกถือว่าสมบูรณ์ ได้มีการใช้ทรัพย์สิน และชำระราคาเช่ากันแล้ว เมื่อบอกเลิกการเช่าทรัพย์สิน สัญญาเช่าก็ยุติลง ไม่มีการให้เช่าทรัพย์สินกันอีกต่อไป แต่สิ่งที่ปฏิบัติไปแล้วก่อนหน้าที่จะมีการเลิกสัญญาเช่าถือว่าสมบูรณ์

สัญญาเช่าซื้อ

-สัญญาฝ่ายที่ให้เช่าได้นำทรัพย์สินออกมาให้ผู้อื่นเช่าโดยมีค้ำประกันว่า เมื่อสัญญาฝ่ายที่เช่าได้ชำระราคาเป็นระยะเวลาหนึ่งตามที่สัญญาฝ่ายที่เช่ากำหนดแล้ว ทรัพย์สินนั้นจะตกเป็นของสัญญาฝ่ายที่เช่า เมื่อมีการบอกเลิกสัญญาต่อกัน แม้ว่าจะต้องคืนทรัพย์สินที่เช่า แต่ตลอดระยะเวลาก่อนการบอกเลิกสัญญาถือว่าสมบูรณ์

สัญญาจ้างแรงงาน - เป็นสัญญาที่คู่สัญญาฝ่ายนายจ้าง ได้ตกลงว่าจ้างให้คู่สัญญาฝ่ายลูกจ้างทำทํารงานแก่ตน โดยมีข้อตกลงที่นายจ้างจะจ่ายค่าจ้างให้แก่ลูกจ้างตลอดระยะเวลาที่ลูกจ้างทำทํารงานให้แก่ตน ถ้ามีการบอกเลิกสัญญาจ้างแรงงานก็จะไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม สัญญาจะสิ้นความผูกพันต่อกันก็ตรงจุดที่บอกเลิกมี และมีผลต่อไปในอนาคต การงานที่ได้ทำมาแล้วและค่าจ้างตลอดระยะเวลาที่ยังไม่มีการบอกเลิกสัญญา ก็ถือว่าเป็นการชำระหนี้แต่ละคราวโดยชอบ

การเลิกสัญญาโดยไม่มีผลย้อนหลังนี้ถือว่า เมื่อคู่สัญญาได้ปฏิบัติการชำระหนี้ในแต่ละครั้งของช่วงกำหนดเวลาที่กำหนดตามสัญญา เช่น ชำระหนี้กัน 1 เดือนครั้งหนึ่ง, ชำระหนี้ 15 วันครั้งหนึ่ง การชำระหนี้ในแต่ละครั้งนั้นก็สิ้นสุดไปในแต่ละครั้งของการชำระหนี้ ดังนั้น เมื่อเกิดการต้องเลิกสัญญาต่อกัน จึงไม่อาจที่จะย้อนไปตั้งแต่ต้นได้อีกแล้ว จึงมีแต่ผลในภายภาคหน้าคือ คู่สัญญาหยุดปฏิบัติการชำระหนี้ต่อกันในคำอธิบายหลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและหนี้ศาสตราจารย์ ดร. จิต เศรษฐบุตร ได้อธิบายไว้ว่า "สำหรับสัญญาที่ก่อนให้คู่สัญญาปฏิบัติเป็นระยะช่วง ๆ ไป ถึงเรียกกันว่า Contrats Successifs นั้น เมื่อไม่มีการชำระหนี้ในระยะหนึ่งระยะใด หรือเมื่อการชำระหนี้ในระยะหนึ่งระยะใดตกเป็นพันธวิสัยเพราะความผิดของคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และมีการบอกเลิกสัญญาแล้วก็หมายความว่าสัญญาได้สิ้นสุดลงในระยะนั้นคือ ไม่มีผลในอนาคต แต่ไม่ย้อนหลังไม่ทำลายสิ่งที่ปฏิบัติไปแล้ว และได้ใช้ศัพท์การเลิกนี้ เป็น Resiliation ไม่ใช่ Rescission หรือ Resolution อันเป็นศัพท์มาตรา 386-394 อนึ่ง ตามกฎหมายฝรั่งเศสกล่าวเป็นทานองว่า แม้ในสัญญาที่ก่อนให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายปฏิบัติเป็นระยะช่วง ๆ ไป คู่สัญญาฝ่ายบอกเลิก ปรารภว่าจะบอกเลิกสัญญาคือทำลายสัญญาทั้งหมดและมีผลย้อนหลังดังนี้ ก็บอกเลิกได้หรือจะให้สัญญาสิ้นสุดลงโดยไม่มีผลย้อนหลังดังนี้ก็ได้แล้วแต่จะเลือก"¹²

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 373.

เมื่อได้ทราบถึงหลักเกณฑ์ทางทฤษฎีถึงผลของการเลิกสัญญาว่า การเลิกสัญญาบางกรณีก็มีผลย้อนหลัง บางกรณีก็มีผลเฉพาะในภายหน้าเท่านั้น ไม่มีผลย้อนหลัง หากจะนำแนวทฤษฎีว่าด้วยผลของการเลิกสัญญาตั้งที่กล่าวมาปรับใช้กับการเลิกสัญญาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย ซึ่งมีสัญญาอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ ทั้งสัญญาที่มีชื่อปรากฏอยู่ ซึ่งเรียกว่า เอกเทศสัญญากับสัญญาทั่วไปที่ไม่มีชื่อ จึงมีปัญหาว่าผลของการเลิกสัญญาระหว่าง "การเลิกสัญญาที่มีผลย้อนหลัง" และ "การเลิกสัญญาโดยไม่มีผลย้อนหลัง" นั้นจะขึ้นสิ่งใดเป็นเครื่องที่จะพิจารณาว่า สัญญานี้หากมีการเลิกสัญญากันแล้วจะมีผลย้อนหลังหรือไม่ย้อนหลัง

ปัญหานี้มีหลักในการพิจารณาดังนี้คือ :-

1. พิจารณาก่อนว่าสัญญาที่มีการยกเลิกนั้น เป็นสัญญาที่อยู่ใน เอกเทศสัญญา ตามบรรพ 3 หรือไม่ ถ้า เป็นสัญญาที่อยู่ใน เอกเทศสัญญา ก็ต้องพิจารณาหลักกฎหมายที่ข้างต้นถึงปัญหาเรื่องนี้ว่าวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับผลของการเลิกสัญญาไว้เป็นการเฉพาะอย่างไรก็เป็นไปตามนั้น

2. ถ้าไม่เข้าสัญญาตามเอกเทศสัญญา ก็ต้องมาพิจารณาดูสัญญาที่คู่กรณีตกลงทำกันนั้นมีลักษณะที่ก่อให้เป็นการปฏิบัติครั้งหนึ่งคราวเดียว คือ ชำระหนี้ครั้งเดียวหรือไม่ เช่น สัญญาซื้อขาย คู่สัญญาฝ่ายผู้ขายมีหนี้ตามสัญญาที่จะตั้งเงื่อนไขการรวมสิทธิและสิ่งมอบทรัพย์สินหลายให้แก่คู่สัญญาฝ่ายผู้ซื้อครั้งเดียว มีข้อพึงสังเกต ถ้าเป็นสัญญาที่ฝ่ายผู้ขายมีหนี้ต้องปฏิบัติครั้งเดียว แต่ข้อขอผ่อนชำระราคาหรือซื้อคืน (สัญญาซื้อขายเงินผ่อน) ก็ถือว่าเป็นสัญญาที่มีการปฏิบัติชำระหนี้ครั้งเดียวเช่นกัน โดยดูฝ่ายผู้ขายเป็นหลักว่าชำระหนี้ครั้งเดียว ซึ่งถ้าเป็นสัญญาในลักษณะนี้ เมื่อมีการเลิกสัญญากันคู่สัญญากลับคืนสู่ฐานะเดิม หรือที่เรียกว่าการเลิกสัญญาที่มีผลย้อนหลัง ทั้งคู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้และผู้กู้เงินกลับไปสู่จุดต้นเดิมมีเคยเป็นมาก่อนที่จะเข้าทำสัญญานั้นๆ การเลิกสัญญาประเภทนี้ย่อมอยู่ในบังคับของบทบัญญัติว่าด้วยการเลิกสัญญา "โดยมีผลย้อนหลังซึ่งมีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 386 ถึง มาตรา 394

3. แต่ถ้าสัญญาที่คู่กรณีตกลงผูกพันกันนั้นเป็นสัญญาที่คู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่ายจะต้องปฏิบัติชำระหนี้เป็นระยะเวลาหนึ่ง ๆ เป็นช่วง ๆ กันไป เช่น สัญญาเช่าบ้านตกลงกันว่า จะชำระค่าเช่ากันภายในสิ้นเดือนของทุกเดือน คู่สัญญาฝ่ายผู้ให้เช่า ก็อนุญาตให้คู่สัญญาฝ่ายผู้เช่าได้เข้าอาศัยอยู่ในบ้านที่ตนเช่าออกให้เช่า พอถึงสิ้นเดือน ผู้เช่าก็ชำระค่าเช่าครั้งหนึ่งสำหรับ 1 เดือนที่ผ่านไปอยู่ที่ตนได้อยู่ในบ้านนั้น ถือว่ามีการปฏิบัติการชำระหนี้กันเสร็จสิ้นแล้วเป็นคราว ๆ

ไป ถ้าต่อมามีการ เลิกสัญญา กัน การที่จะ "หย่อนกลับสู่ฐานะ เดิมย่อมจะ ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์
 ใดๆ ๑ เพราะการชำระหนี้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ไปแล้วในแต่ละครั้ง การบอกเลิกสัญญาลักษณะนี้
 จึงควรที่จะมีผลในภายภาคหน้าคือ ไม่มีการย้อนหลังกลับไปอีกจะดีกว่า คือยุติการชำระหนี้ใน
 อนาคต แต่อย่างไรก็ตามถ้าคู่สัญญาประสงค์ที่จะให้การ เลิกสัญญา ลักษณะนี้มีผลย้อนหลังก็อาจจะได้
 เพราะข้อตกลงดังกล่าวนี้ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ซึ่งการกลับ
 คืนสู่ฐานะ เดิม ย้อนขึ้นไปนั้นจะ เรียกการที่ได้อาศัยอยู่ในบ้านคืนคง ไม่ได้ก็อาจจะคิดเป็นเงินแทน
 ฝ่ายผู้ให้เช่าก็ต้องคืนค่าเช่าแก่ผู้เช่าไป

จากปัญหานี้พอจะสรุปได้ว่า สัญญาที่เลิกกันแล้วจะมีผลย้อนหลัง หรือไม่มีผลย้อนหลังอยู่
 ที่ลักษณะของสัญญาที่คู่สัญญาผูกพันสัมพันธ์กันขึ้นมา อันประกอบด้วยเจตนา เป็นสิ่งสำคัญ

ปัญหาที่ควรจะหยิบยกมาพิจารณา เรื่องต่อไปก็คือ "กรณีว่าสัญญาที่จะ เลิกกันนั้นเป็น
 สัญญาต่างตอบแทน คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะมีสิทธิวางข้อสัญญาว่า ถ้าเลิกสัญญาจะมีผลเป็นเช่นไร
 เท่าเทียมกันได้หรือไม่

ตามบทบัญญัติกฎหมายในเรื่องสัญญาต่างตอบแทนนั้น มีมาตรา 369 บัญญัติไว้เป็นหลัก
 ว่า "ในสัญญาต่างตอบแทน คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งจะ ไม่ยอมชำระหนี้จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะชำระหนี้
 หรือขอปฏิบัติการชำระหนี้ได้ แต่ความข้อนั้นมิให้ใช้บังคับถ้าหนี้ของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งยังไม่ถึง
 กำหนด" จากบทบัญญัติมาตรา 369 นี้ ทำให้เห็นว่าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งจะ ไม่ยอมชำระหนี้จนกว่าอีก
 ฝ่ายหนึ่งจะชำระหนี้ นั่นคือ หนี้ที่ผูกพันตามสัญญา มีลักษณะที่ต้องชำระหนี้ตอบแทนซึ่งกันและกัน
 หมายถึง ต้อง เป็นหนี้ตามสัญญา เท่าเทียมกันอยู่ในระดับเดียวกัน ถ้าหากว่าไม่ใช้ความผูกพันหรือ
 หนี้ตามสัญญาที่มีความสำคัญในระดับเดียวกันหรือเท่าเทียมกันแล้ว คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งที่ทำผิดข้อสัญญา
 คู่สัญญาอีกฝ่ายจะยกข้ออ้างดังกล่าว เพื่อที่จะบอกเลิกสัญญา ไม่ยอมชำระหนี้ตอบแทนตามข้อผูก
 พันของตนไม่ได้ อาจมีเพียงสิทธิเพียง เรียกร้องค่าเสียหายจากการที่อีกฝ่ายหนึ่งผิดข้อสัญญาดัง
 กล่าวเท่านั้น ¹³ เช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1002/2501 (ระหว่างนายมานิตย์ สมประสงค์ ใจทัก
 และบริษัท กรุงสยามประกันชีวิต จำกัด จา.เลย) ศาลฎีกาวินิจฉัยไว้ว่า "สัญญาประกันภัยระบุว่า

¹³ สรศักดิ์ วาจาสิทธิ, ย่อหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ สัญญา, หน้า 43.

ผู้เอาประกันภัยสัญญาว่า ถ้าเกิดเหตุวินาศภัยขึ้นตนจะต้องบอกให้ผู้รับประกันภัยทราบโดยไม่มีชักช้า ถึงแม้ผู้เอาประกันภัยจะไม่ปฏิบัติตามสัญญาข้อนี้ผู้รับประกันภัยก็ไม่อาจอ้างเป็นข้อต่อสู้ไม่ยอมชำระค่าสินไหมทดแทนตามสัญญาประกันภัยได้"

จากหลักกฎหมายในเรื่องสัญญาต่างตอบแทน และคำพิพากษาฎีกาดังกล่าวพอจะกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ได้ว่า กรณีสัญญาต่างตอบแทนที่จะเลิกกันนั้น การวางข้อกำหนดหรือข้อสัญญาที่จะเลิกกันนั้นแต่ละฝ่ายมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างใดนั้น จะต้องมีความสำคัญอยู่ในระดับเดียวกันคือ หน้าที่ของแต่ละฝ่ายนั้นจะต้องมีความสำคัญเท่าเทียมกัน มิฉะนั้นข้อสัญญาฝ่ายหนึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว เป็นเรื่องเพียงน้อยนิด แต่สัญญาอีกฝ่ายจะมากกำหนดว่าหนี้เพียงเท่านี้ตนก็จะเลิกสัญญาเช่นนี้ไม่ได้

อีกเรื่องหนึ่งที่สมควรจะได้หยิบยกมาพิจารณาคือในชั้นนี้คือการคืนทรัพย์สินตามมาตรา 1336 ที่กล่าวว่า "ภายในบังคับแห่งกฎหมาย เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิ...ติดตามและเอาคืนซึ่งทรัพย์สินของตนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือเอาไว้..." กับการเลิกสัญญาที่มีผลให้สัญญากลับคืนสู่ฐานะเดิมต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร

การคืนทรัพย์สินให้แก่เจ้าของเพราะตนเองไม่มีสิทธิจะยึดถือเอาไว้ เป็นคนละกรณีกับการกลับคืนสู่ฐานะเดิม อันเป็นผลภายหลังจากการเลิกสัญญา สืบเกิดได้จากถ้อยคำในต้นบทกฎหมายกล่าวคือ การที่เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิติดตามเอาคืนซึ่งทรัพย์สินของตนก็เพราะมีบุคคลอื่นยึดถือไว้โดยไม่มีสิทธิ และการติดตามเอาทรัพย์สินคืนนั้นก็อาจจะไม่ได้สภาพทรัพย์สินที่เป็นอยู่เดิมก็ต้องไปพิจารณาเรื่องค่าเสียหายอีกกรณีหนึ่ง ส่วนการกลับคืนสู่ฐานะเดิมนั้น เป็นเรื่องที่กฎหมายกำหนดไว้ให้สัญญาทั้ง 2 ฝ่ายกลับไปอยู่ในฐานะที่เป็นอยู่ก่อนทำสัญญากันนั้นคือ ใครเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เงินทองอยู่อย่างไรก็กลับไปหาผู้นั้น ดังนั้นผลเหตุอย่างในเรื่องการคืนทรัพย์สินในเรื่องการกลับคืนสู่ฐานะเดิม เนื่องจากผลของการเลิกสัญญาจึงมีใช้เรื่องเจ้าของกรรมสิทธิ์ติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามมาตรา 1336 แม้จะอ้างว่าเลิกสัญญาแล้ว ผู้ครองทรัพย์สินไว้จะไม่มีสิทธิยึดถือก็ตาม

สำหรับปัญหาเรื่องนี้ผู้เขียนใคร่ขอยกข้อสังเกตของศาสตราจารย์ จิตติ ตังศภักย์ ซึ่ง

ได้หมายเหตุท้ายคำพิพากษาฎีกาที่ 257/2518 มากล่าวไว้ ณ ๕๑^{๑๔}

"ในกรณีสัญญาซื้อขาย คู่กรณีในสัญญาซื้อขายกลับสู่ฐานะเดิมโดยการเลิกสัญญา กรรมสิทธิ์ยอมกลับคืนเป็นของผู้ขาย สิทธิติดตามเอาคืน ตามมาตรา 1336 นั้นมีจริง แต่มีอยู่เพียงเท่าที่ตัวทรัพย์สินยังมีอยู่เท่านั้น เมื่อทรัพย์สินถูกไฟไหม้หมดแล้วสิทธิติดตามก็สิ้นไปพร้อมกับกรรมสิทธิ์เหมือนกัน จะอ้างว่าเมื่อสิทธิติดตามมีอยู่เมื่อวานนี้ แต่วันนี้ไฟไหม้ทรัพย์สินหมดแล้ว ก็อ้างสิทธิติดตามเมื่อวานนี้มาฟ้องวันนี้ไม่ได้ หากฟ้องก็ต้องอาศัยมูลหนี้ไม่ใช่อาศัยสิทธิติดตามหนี้ที่จะอ้างถึงละเมิด เพราะยึดทรัพย์สินไว้ขายไม่ชอบ ต้องคืนหรือชื้อราคา การคืนก็มีหน้อยจนถึงวันที่ตัวทรัพย์สินสูญเสียไป เหลือแต่ชื้อราคา... เกี่ยวกับलगимควรวัดนั้น การเลิกสัญญาทำให้เหตุผลเหตุที่จะอ้างกฎหมายได้สุดสิ้นไป เป็นलगимควรวัด ประการหนึ่ง แต่การคืนทรัพย์สินต่างกับการเลิกสัญญาที่บัญญัติว่าต้องคืนสู่ฐานะเดิม..."

ศูนย์วิทยทรัพยากร

14

หมายเหตุท้ายคำพิพากษาฎีกาที่ 257/2518 ระหว่าง ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทย
สวัสดิ์ ไรออนเวอร์ต ริงก์ และบริษัท ขายไม้บางนา จำกัด จำเลย โดยนายจัดดี ดิงศภัทย์

3.3 การเพิกถอนสัญญา

ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ของวิทยานิพนธ์นี้ว่า การเลิกสัญญามีความหมายได้เป็นหลายนัยด้วยกัน แต่ละนัยก็อาจจะมีผลตามกฎหมายแตกต่างกัน เมื่อก้าวถึงคำว่า เลิกสัญญาตามความหมายที่ปรากฏในวัตถุประสงค์หลักของการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนหมายถึงการเลิกสัญญาโดยมีผลย้อนหลัง เป็นการเลิกสัญญา ซึ่งคู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะต้องให้อีกฝ่ายหนึ่ง ได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิมแต่เพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษาในเรื่องผลทางกฎหมายของการเลิกสัญญา ผู้เขียนได้วิเคราะห์ถึงการเลิกสัญญาโดยระงับความผูกพันในอนาคตสำหรับสัญญาที่มีระยะเวลาปฏิบัติการเนื่องกันดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 3.2 ที่กล่าวข้างต้น นอกจากการเลิกสัญญาที่มีผลทางกฎหมายดังกล่าวข้างต้นแล้ว ความหมายของการเลิกสัญญาก็มีนัยหนึ่งที่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นพิเศษ ซึ่งผู้เขียนขอกล่าวไว้ ณ หัวข้อนี้ ความหมายของการเลิกสัญญาตามนัยพิเศษนี้ คือ เรื่องการเพิกถอนสัญญา

การเพิกถอนสัญญา ก็คือการทำให้ความมีผลของสัญญาไม่อาจมีขึ้นได้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องมีสาเหตุอันทำให้ความมีผลของสัญญาไม่อาจเกิดขึ้นได้ จึงก่อให้เกิดการเพิกถอนสัญญากันขึ้น การเพิกถอนสัญญามีได้ 2 กรณีคือ:-

1. การเพิกถอนสัญญาที่เกิดขึ้นโดยบทบัญญัติของกฎหมายได้แก่:-

1.1 กรณีสัญญาให้ มีกล่าวไว้ในบทบัญญัติมาตรา 531-535 มาตรา 531 บัญญัติว่า "อันผู้ให้จะเรียกถอนคืนการให้เพราะเหตุผู้รับประพฤติในรคณนั้น ท่านว่าอาจจะเรียกได้แต่เพียงในกรณีดังจะกล่าวต่อไปนี้

- (1) ถ้าผู้รับได้ประทุษร้ายต่อผู้ให้เป็นความผิดฐานอาญาอย่างร้ายแรงตามประมวลกฎหมายลักษณะอาญา หรือ
- (2) ถ้าผู้รับได้ทำให้ผู้ให้เสียชื่อเสียง หรือหมิ่นประมาทผู้ให้อย่างร้ายแรง หรือ
- (3) ถ้าผู้รับได้บอกปิดไม่ยอมให้สิ่งของจำเป็นเลี้ยงชีวิตแก่ผู้ให้ ในเวลาที่ผู้ให้ยากไร้และผู้รับยังสามารถจะให้ได้"

มาตรา 532 บัญญัติว่า "ทายาทของผู้ให้อาจเรียกให้ถอนคืนการให้ได้แต่เฉพาะในเหตุที่ผู้รับได้
ฆ่าผู้ให้ตายโดยเจตนาและไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือได้กีดกันผู้ให้ไว้ก่อน
คืนการให้ แต่ผู้ให้ได้ฟ้องคดีไว้แล้ว อย่างไรก็ดีชอบ ทายาทของผู้ให้จะว่า
คดีนั้นต่อไปก็ได้"

มาตรา 533 บัญญัติว่า "เมื่อผู้ให้ได้ให้อภัยแก่ผู้รับในเหตุประเพณีใดในระคนนั้นแล้วก็ได้ หรือเมื่อ
เวลาได้ล่วงไปแล้วหกเดือนนับแต่เหตุเช่นนั้นได้ทราบถึงบุคคลผู้ชอบที่จะเรียก
ถอนคืนการให้ได้นั้นก็ได้ ท่านว่าหาอาจจะถอนคืนการให้ได้ไม่
อนึ่ง ท่านห้ามมิให้ฟ้องคดีเมื่อพ้นเวลาสิบปีภายหลังเหตุการณ์เช่นนั้น"

มาตรา 534 บัญญัติว่า "เมื่อถอนคืนการให้ ท่านให้ส่งคืนทรัพย์สินตามบทบัญญัติแห่งประมวล
กฎหมายนี้ด้วยลาภมิควรได้"

มาตรา 535 บัญญัติว่า "การให้อันจะกล่าวต่อไปนี้ ท่านว่าจะถอนคืนเพราะเหตุระคนไม่ได้คือ

- (1) ให้เป็นบำเหน็จสินจ้างโดยแท้
- (2) ให้สิ่งที่มีค่าการติดพัน
- (3) ให้โดยหน้าที่ธรรมจรรยา
- (4) ให้ในการสมรส

โดยปกติสัญญาให้จะสมบูรณ์ เมื่อส่งมอบทรัพย์สินให้แก่กันโดยเด็ดขาดและผู้รับ
ได้รับทรัพย์สินนั้นแล้ว ผู้ให้ก็จะเรียกทรัพย์สินที่ให้แล้วนั้นคืนไม่ได้ เว้นแต่ว่าผู้รับจะประพฤ
ติระคนตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้ดังกล่าว ซึ่งเรียกว่า "การถอนคืนการให้" เป็นการเพิกถอน
สัญญาซึ่งผลของการเพิกถอนการให้นั้น กฎหมายให้ส่งคืนทรัพย์สินตามหลักกฎหมายเรื่องลาภมิควร
ได้

1.2 กรณีสัญญาระหว่างสมรส กฎหมายได้บัญญัติไว้ตามมาตรา 1480

วรรค 2 ความว่า "...ในกรณีที่คู่สมรสฝ่ายหนึ่งได้ทำนิติกรรมไปโดยปราศจากความยินยอม
ตามวรรคหนึ่ง คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งอาจขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมนั้นได้ แต่ความข้อนี้ให้ใช้บังคับ
ถ้าปรากฏว่าในขณะที่ทำนิติกรรมนั้นบุคคลภายนอกได้กระทำการโดยสุจริต แต่การให้โดยเสน่หา
อันมิได้เป็นไปตามสมควรในทางศีลธรรมอันดี หรือในการสมาคม คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งนั้นยอมขอให้
ศาลเพิกถอนได้เสมอ..."

ตามมาตรา 1480 นี้เป็นกรณีกฎหมายบัญญัติถึงผลของการที่คู่สมรสฝ่ายหนึ่งทำนิติกรรมในการจัดการสินสมรสไปโดยลำพังฝ่ายเดียวโดยไม่ได้รับความยินยอมจากคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งว่า นิติกรรมที่คู่สมรสได้กระทำไปโดยลำพังนั้น ไม่สมบูรณ์คู่สมรสฝ่ายที่ไม่ได้ให้ความยินยอมนั้นอาจขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมนั้นได้ อย่างไรก็ตามตราบทนี้ยังมีได้มีการเพิกถอนบุคคลภายนอกที่เป็นคู่สัญญาอันมีสิทธิสมบูรณ์ในนิติกรรมที่กระทำกับคู่สมรส เพราะกฎหมายมิได้บัญญัติว่า นิติกรรมในการจัดการสินสมรสที่คู่สมรสทำไปโดยลำพังนั้นเป็นโมฆะหรืออัมชยะ บัญญัติเพียงว่านิติกรรมนั้นไม่สมบูรณ์ คืออาจจะถูกศาลเพิกถอนได้ในภายหลังเท่านั้น

1.3 กรณีสัญญานั้น ๆ ได้ทำลงเพราะการฉ้อฉล กฎหมายบัญญัติให้เพิกถอนการฉ้อฉลได้ตามบทบัญญัติมาตรา 237-240

มาตรา 237 บัญญัติว่า "เจ้าหนี้ชอบที่จะต้องขอให้ศาลเพิกถอนเสียได้ซึ่งนิติกรรมใด ๆ อันลูกหนี้ได้กระทำลงทั้งรู้อยู่ว่าจะเป็นการให้เจ้าหนี้เสียเปรียบ แต่ความซื่อสัตย์สุจริตของลูกหนี้ยังคงปรากฏว่า ในขณะที่ทำนิติกรรมนั้น บุคคลซึ่งเป็นผู้ได้ลากออกแต่การนั้นมีได้รู้เท่าถึงข้อความจริงอันเป็นทางให้เจ้าหนี้ต้องเสียเปรียบนั้น ด้วยแต่หากกรณีเป็นการทำให้ขาดเสนาหา ท่านว่าเพียงแต่ลูกหนี้เป็นผู้ฝ่ายเดียวเท่านั้นก็พอแล้วที่จะขอเพิกถอนได้"

บทบัญญัติดังกล่าวมานี้ ท่านมีให้ใช้บังคับแก่นิติกรรมใดอันมิได้มีวัตถุประสงค์เป็นสิทธิในทรัพย์สิน"

มาตรา 238 บัญญัติว่า "การเพิกถอนดังกล่าวมานั้นไม่อาจกระทบกระทั่งถึงสิทธิของบุคคลภายนอกอันได้มาโดยสุจริตก่อนเริ่มฟ้องคดีขอเพิกถอนอันหนึ่ง ความที่กล่าวมานี้ ท่านมีให้ใช้บังคับ ถ้าสิทธิอันนั้นได้มาโดยเสนาหา"

มาตรา 239 บัญญัติว่า "การเพิกถอนนั้นย่อมได้เป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้หมดทุกคน"

การเพิกถอนสัญญาหรือนิติกรรมที่สร้างขึ้นด้วยการฉ้อฉล กฎหมายบัญญัติให้เป็นสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะร้องขอให้ศาลเพิกถอน โดยที่จะต้องเป็นเจ้าหนี้ก่อนที่จะมีการฉ้อฉลนั้นเกิดขึ้น ซึ่งลักษณะของนิติกรรม หรือสัญญาที่มีการฉ้อฉลคือ เป็นความผูกพันที่ลูกหนี้ตามสัญญา หรือ นิติกรรมได้ทำขึ้นกับบุคคลภายนอกนั้นเป็นทางทำให้เจ้าหนี้เสียเปรียบ และลูกหนี้บุคคลภายนอกนั้นจะต้อง

ได้ทราบว่าสิ่งที่ตนได้ทำลงไปนั้นเป็นทางให้เจ้าหนี้เสียเปรียบด้วย ยกเว้นแต่ว่าเป็นการให้ด้วย
 เล่นหลอกลอนแต่เพียงฝ่ายเดียวรู้ว่าการทำนิติกรรมนั้นเป็นทางให้เจ้าหนี้เสียเปรียบก็เพียงพอแล้ว
 เมื่อได้ทำการเพิกถอนการฉ้อฉลขึ้นโดยศาลพิพากษาแล้วนั้น ผลแห่งการเพิกถอนคือจะเอานิติ
 กรรมนั้นมาใช้บังคับโดยทำให้เจ้าหนี้ทั้งปวงของลูกหนี้ผู้ทำนิติกรรมนั้นเสียเปรียบมิได้เท่านั้น
 กล่าวอีกนัยหนึ่งนิติกรรมมิได้เป็นโมฆะหรือเสียเปล่า ไม่มีผลในทางกฎหมาย หากแต่ว่าจะใช้บังคับ
 แก่เจ้าหนี้ทั้งปวงไม่ได้ดังนี้ผลจึงมีว่าหากบุคคลภายนอกหรือคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งของนิติกรรมที่ลูกหนี้
 ทำได้ชำระหนี้แก่เจ้าหนี้แทนลูกหนี้เต็มตามจำนวนแล้ว นิติกรรมที่เป็นปัญหาก็สมบูรณ์ เพราะ
 เจ้าหนี้ไม่เสียเปรียบอะไรต่อไปแล้ว 15

ศูนย์วิทยทรัพยากร

3.4 ผลทางกฎหมายของการเลิกสัญญา

ตั้งที่พิ เขียนได้กล่าวไว้ในบทนำของวิทยานิพนธ์แล้วว่าขอบเขตของวิทยานิพนธ์คือ ต้องการศึกษานี้เพื่อให้ได้ทราบหลักเกณฑ์ผลทางกฎหมายของการเลิกสัญญา และการเลิกสัญญาตั้งว่านี่คือ การเลิกสัญญาโดยมีผลย้อนหลังซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติไว้ตั้งแต่ มาตรา 386 ถึงมาตรา 394

เมื่อมีการเลิกสัญญาขึ้น ผลก็คือทำลาย (To Rescind) สัญญาทำให้สัญญาไม่มีผลตามกฎหมายต่อไป

ผลของการเลิกสัญญาโดยมีผลย้อนหลังนั้น มีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 391 ความว่า

"เมื่อคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้ใช้สิทธิเลิกสัญญาแล้ว คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม แต่ทั้งนี้จะให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่สิทธิของบุคคลภายนอกหาได้ไม่ ส่วนเงินอันจะต้องใช้คืนในกรณีดังกล่าวมานั้นวรรคต้นนั้นท่านให้บวกดอกเบี้ยเข้าด้วย คิดตั้งแต่เวลาที่ได้รับไว้"

ส่วนที่เป็นการทำงานอันได้กระทำให้และ เป็นการยอมให้ใช้ทรัพย์สิน การที่จะชดเชยคืน ท่านให้ทำได้ด้วยใช้เงินตามควรค่าแห่งการนั้น ๆ หรือถ้าในสัญญามีกำหนดว่าให้ใช้เงินตอบแทน ก็ให้ใช้ตามนั้น

การใช้สิทธิเลิกสัญญานั้น หากกระทบกระทั่งถึงสิทธิ เรียกร้องค่าเสียหายไม่"

จากบทบัญญัติมาตรา 391 ดังกล่าวนี สามารถแยกอธิบายผลทางกฎหมายของการเลิกสัญญาโดยมีผลย้อนหลัง ได้ตามลำดับหัวข้อดังนี้

3.4.1 ผลการเลิกสัญญาผูกพันคู่สัญญาทุกคน คือ คู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่ายในสัญญา ไม่ว่าแต่ละฝ่ายจะมีกี่คนก็ตามก็ย่อมได้รับผลแห่งการเลิกสัญญานั้นหมดทุกคน การเลิกสัญญานั้นเป็นเรื่องระหว่างคู่สัญญา ถ้ามีบุคคลภายนอกได้สิทธิไปจากคู่สัญญา เช่น มีการรับโอนทรัพย์สินที่ส่งมอบกันตามสัญญาไปแล้ว การเลิกสัญญาไม่กระทบกระทั่งถึงสิทธิของบุคคลภายนอกแต่

อย่างใด ¹⁶ จะเห็นได้จากถ้อยคำในมาตรา 391 วรรคแรกที่ว่า "แต่ทั้งนี้จะเป็นที่
 เสื่อมเสียแก่สิทธิของบุคคลภายนอกหาได้ไม่" ในกรณีที่ เป็นสัญญาที่คู่สัญญาแต่ละฝ่ายมีหลายคนไม่
 ว่าจะเป็นฝ่ายเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ก็ตาม ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 390 ถือว่าสิทธิ เลิกสัญญาแบ่งแยก
 ไม่ได้ ผลก็คือ ถ้ามีเจ้าหนี้หลายคนในสัญญาเดียวกัน เมื่อมีสิทธิ เลิกสัญญา เจ้าหนี้ทุกคนก็ต้องใช้
 สิทธิร่วมกัน จะเลิกสัญญาบางคน บางคนไม่เลิกไม่ได้ หรือในกรณีที่ในสัญญาคู่สัญญามีฝ่ายลูกหนี้มี
 หลายคนเป็นหนี้ร่วมกัน เมื่อเจ้าหนี้มีสิทธิ เลิกสัญญาถ้า เจ้าหนี้ต้องการใช้สิทธิ เลิกสัญญาก็ต้องบอก
 เลิกกับลูกหนี้ทั้งหมดทุกคน จะเลือกเลิกเป็นบางคนไม่ได้ ดังหลักที่ว่า จะเลิกสัญญา เพียงบางส่วน
 ไม่ได้

จะเห็นว่า การใช้สิทธิ เลิกสัญญามีผลผูกพัน เฉพาะคู่สัญญาตามสัญญา เท่านั้นการกลับ
 คืนสู่ฐานะ เดิมก็มีผล เฉพาะคู่กรณีทั้งสองบุคคลอื่น ที่ไม่ใช่คู่สัญญาไม่เกี่ยวข้อง

3.4.2 ผลการเลิกสัญญาต่อบุคคลภายนอก หมายถึงว่า เมื่อมีการ
 เลิกสัญญาต่อกันและกลับคืนสู่ฐานะ เดิมแล้วนั้น จะทำให้เป็นที่ เสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกไม่ได้
 ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 391 วรรค 1 ดังตัวอย่างเช่น แดง ซึ่งรกรจากดาวต่อมาดาวยายรก
 นั้นต่อให้ เตือน ซึ่ง เตือนรับซื้อไว้ต่อมาก้าแดงและดาว เลิกสัญญาซื้อขายรกรกันแล้ว ดาวจะเรียก
 ให้ เตือน ส่งรกรกลับคืนให้แกตนไม่ได้ จะเห็นว่ากฎหมายได้ให้ความคุ้มครองสิทธิของบุคคล
 ภายนอกที่ได้สิทธิ ไปจากคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นแม้ว่าภายหลังสัญญานั้นจะมีอันต้อง
 เลิกกันไปผลของการเลิกสัญญาจะไม่ เป็นการทำให้ เสื่อมเสียสิทธิของบุคคลภายนอก มีข้อพิง
 สง์เกิดว่าบุคคลภายนอกผู้ได้รับความคุ้มครองตามมาตรา 391 วรรคแรกนั้น กฎหมายมิได้บัญญัติ
 ว่าจะต้อง เป็นผู้ ได้ทรัพย์สินโดยมีค่าตอบแทนและโดยสุจริตดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 1329 ซึ่ง
 เป็นบทคุ้มครองบุคคลภายนอกผู้ ได้ทรัพย์สินไปจากผู้อ่อนผู้ ได้ทรัพย์สินนั้นมาโดยนิติกรรมอันเป็น
 ามริยะและนิติกรรมนั้นได้ถูกบอกล้างในภายหลัง เหตุทั้งนี้ก็ เพราะว่าคุณผู้อ่อนทรัพย์สินให้แก่
 บุคคลภายนอกก่อนที่จะมีการเลิกสัญญานั้น เป็นผู้มีสิทธิตามสัญญาซึ่งสมบูรณ์ทุกประการ เมื่อมีสิทธิ

¹⁶ จตติ ดิงศัทย์, คาถาธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา

ก็ย่อมจะโอนสิทธิให้แก่บุคคลภายนอกได้ ถ้ายังไม่มีสิทธิก่อนให้แก่บุคคลภายนอกไม่ได้ จึงไม่มี ปัญหาที่จะต้องพิจารณาว่าบุคคลภายนอกนั้นได้ทรัพย์สินไปโดยมีค่าตอบแทนและโดยสุจริตหรือไม่ คงมีปัญหาเพียงว่าบุคคลภายนอกนั้นได้สิทธิไปโดยสมบูรณ์แล้วหรือไม่¹⁷ อย่างไรก็ตาม ถ้า มีพฤติการณ์ที่มองเห็นได้ว่าบุคคลภายนอกทำการโดยไม่สุจริต แม้บทบัญญัติในมาตรา 391 จะเข้าไปล้างสิทธิของบุคคลภายนอกไม่ได้ แต่กรณีนี้เห็นว่า อาจจะใช้กฎหมายเรื่อง เพิกถอนการฉ้อฉล เข้ามาปรับ หากมีข้อเท็จจริงต้องด้วยกฎหมายเรื่อง เพิกถอนการฉ้อฉล

ที่ว่าผลของการเลิกสัญญาจะทำให้เป็นที่เสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกไม่ได้นี้ หมายความว่าบุคคลภายนอกเขาคงได้รับสิทธิไปตามผลแห่งสัญญาที่เขาได้ทำไว้กับคู่สัญญาเดิม เช่น แดงซื้อวิทยุเงินผ่อนจากดำ แล้วเอามาขายต่อให้เขียว ดังนั้นเมื่อมาแดงจะผิดนัดค้างชำระ เงินค่าวิทยุจนทำให้ดำต้องใช้สิทธิบอกเลิกสัญญา แต่การเลิกสัญญาซื้อขายดังกล่าวนี้ก็ไม่กระทบ กระเทือนสิทธิของเขียว เพราะเขียวได้สิทธิในวิทยุนั้นไปเพราะผลของสัญญาซื้อขายที่ตนทำกับดำ เขียวต้องชำระราคาค่าวิทยุให้แก่ดำ ไม่ใช่แก่แดง เขียวซึ่งเป็นบุคคลภายนอกนั้นไม่ต้องรับ ภาระหน้าที่อย่างใดซึ่งคู่สัญญาที่ทำสัญญากับตนมีต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งที่ใช้สิทธิบอกเลิกสัญญา เช่น ตามตัวอย่างข้างต้น ถ้าดำค้างชำระราคาวิทยุต่อแดงเป็นเงินอีก 3,000 บาท ก็เป็นเรื่อง ระหว่างแดงกับดำที่จะบังคับให้มีการชำระหนี้กันตามสัญญาซื้อขายเงินผ่อนที่คู่สัญญาทั้ง 2 คน ได้ทำ กันขึ้นไว้ เขียวซึ่งเป็นบุคคลภายนอกไม่ต้องรับผลในภาระดังกล่าวนี้ด้วย ที่กล่าวมานี้เป็นผลของ การเลิกสัญญาตามหลักทั่วไปที่กำหนดไว้ในมาตรา 391 ที่ให้ความคุ้มครองบุคคลภายนอกผู้ได้สิทธิ ของเขาไปก่อนที่สัญญานั้นจะถูกบอกเลิก และมีผลตามกฎหมาย แต่ยังมีสัญญาบางประเภทโดย เฉพาะในเอกเทศสัญญาที่กำหนดให้บุคคลที่สาม ซึ่งเป็นผู้รับโอนทรัพย์สินต้องรับภาระทั้งสิทธิและ หน้าที่ ที่คู่สัญญาเดิมได้ก่อไว้ เช่น ในเรื่องสัญญาเช่า มาตรา 569 บัญญัติว่า "อันสัญญาเช่า อสังหาริมทรัพย์นั้นย่อมมาระงับไปเพราะเหตุอันกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินที่ให้เช่า ผู้รับโอนย่อมรับ ไปทั้งสิทธิและหน้าที่ของผู้โอนซึ่งมีต่อผู้เช่านั้นด้วย" จากบทบัญญัติมาตรา 569 นี้จะเห็นว่า สัญญาเช่าทรัพย์สินมีลักษณะพิเศษกล่าวคือ การเช่าอสังหาริมทรัพย์ แม้จะได้มีการโอนกรรมสิทธิ์ ทรัพย์สินที่เช่าไปยังบุคคลภายนอก สัญญาเช่าก็หาได้ระงับไปไม่ ผู้รับโอนซึ่งเป็นบุคคล ภายนอกย่อมรับโอนไปทั้งสิทธิและหน้าที่ของผู้โอน (ผู้ให้เช่า) ซึ่งมีต่อผู้เช่า

¹⁷ ศักดิ์ สนองชาติ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรม

3.4.3 ผลการเลิกสัญญาที่ให้ผู้สัญญาได้กลับคืนสู่ฐานะเดิม

เมื่อเลิกสัญญาแล้วคู่กรณีจะต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิม การกลับคืนสู่ฐานะเดิมนั้น ก็คือ การพยายามจะให้คู่กรณีได้กลับคืนสู่สภาพเดิม เหมือนไม่มีการทำสัญญา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า วัตถุประสงค์ ตามสัญญาอาจจะ เป็นการส่งมอบทรัพย์สินหรือเงินหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ดังนั้น เมื่อมีการเลิกสัญญาต่อกัน เมื่อวัตถุประสงค์ตามสัญญามีเป็นต่าง ๆ กัน การจะกลับคืนสู่ฐานะเดิมในบางครั้งก็อาจจะไม่ได้เหมือนเดิมทีเดียว กฎหมายจึงได้พยายามที่จะให้ใกล้เคียงสภาพเดิมให้มากที่สุด ซึ่งจะขอล่าวแต่ละวัตถุประสงค์เป็นอย่าง ๆ ไป

3.4.3.1 วิธีการกลับคืนสู่ฐานะเดิมของผู้สัญญา

1. วัตถุประสงค์ตามสัญญา เป็นการส่งมอบทรัพย์สิน ตามมาตรา 195 บัญญัติว่า "เมื่อทรัพย์สิน เป็นวัตถุแห่งหนึ่งนั้นได้ระบุไว้แต่เพียง เป็นประเภท และถ้าตามสภาพแห่งนิติกรรมตามเจตนาของคู่กรณีไม่อาจจะกำหนดได้ว่าทรัพย์สินนั้นจะ เป็นชนิดอย่างใด หรือ ท่านว่าลูกหนี้จะต้องส่งมอบทรัพย์สินชนิดปานกลาง

ถ้าลูกหนี้ได้กระทำการอันตนจะพึงต้องทำ เพื่อส่งมอบทรัพย์สินนั้นทุกประการ แล้วก็ได้ ถ้าลูกหนี้ได้เลือกกำหนดทรัพย์สินที่จะส่งมอบแล้วด้วยความยินยอมของเจ้าหนี้ก็ดี ท่านว่าทรัพย์สินนั้นจึงเป็นวัตถุแห่งหนึ่งว่าเดิมแต่เวลานั้นไป"

จากมาตรานี้พอจะแบ่งประเภททรัพย์สินที่เป็นวัตถุแห่งหนึ่งออกเป็น

1. ทรัพย์สินที่แน่นอน ซึ่งในการชำระหนี้ ลูกหนี้จะต้องชำระด้วยส่งทรัพย์สินนั้น ๆ จะเอาทรัพย์สินอื่นมาแทนไม่ได้
2. เป็นทรัพย์สินที่ระบุไว้เป็นประเภท เช่น น้ำตาล เกือบ ข้าว ฯลฯ กฎหมายกำหนดว่า เมื่อไม่อาจจะกำหนดได้ว่าเป็นชนิดใดหนึ่ง ลูกหนี้ก็ต้องส่งแบบชนิดปานกลาง เว้นแต่ว่าทรัพย์สินเหล่านั้นจะกลายเป็นวัตถุแห่งหนึ่งแน่นอนแล้ว เมื่อลูกหนี้ได้กระทำการทุกอย่างที่ตนจะต้องทำ เพื่อส่งมอบทรัพย์สินนั้นหมดแล้ว หรือลูกหนี้ได้เลือกกำหนดทรัพย์สินด้วยความยินยอมของเจ้าหนี้แล้ว ดังนั้น ถ้าวัตถุประสงค์ตามสัญญา เป็นทรัพย์สินแล้ว และมีการเลิกสัญญาต่อกันทรัพย์สินที่ได้ส่งมอบหรืออาจะเห็นแก่กันไปตามสัญญาต้องกลับสู่สภาพเดิมก่อนที่จะมีการส่งมอบหรืออาจะนำโดย การคืนทรัพย์สินนั้น ถ้าเป็นทรัพย์สินที่จะคืนได้ทั้งหมดหรือบางส่วนก็ต้องชดเชยค่าเสียหาย เช่น เมื่อเลิกสัญญาซื้อขายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ขายกลับคืนมาเป็นของผู้ขาย

2. วัตถุประสงค์ตามสัญญาเป็นตัวแทน ตามมาตรา 391 วรรค 2 บัญญัติว่า ถ้ามีการกลับคืนสู่ฐานะเดิมในกรณีที่เงินกู้ถูกหมายได้ให้ทางเยียวรายโดยการให้บวกดอกเบี้ยเข้าไปด้วย เพื่อก่อให้เกิดความยุติธรรมแก่เจ้าของเงิน เพราะถ้าเขาเก็บเงินก้อนนี้ไว้เขาอาจจะนำไปหาประโยชน์อย่างอื่นก็ได้ สำหรับอัตราดอกเบี้ยนั้นในตัวบทไม่มีกำหนดไว้ก็ต้องใช้ตามมาตรา 7 นั่นคือ ร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปี โดยที่เวลาชำระเงินคืนแก่กันนั้น คู่สัญญาฝ่ายที่รับเงินไว้จะต้องคืนเงินทั้งจำนวนที่รับไว้พร้อมทั้งดอกเบี้ยที่คิดดอกเบี้ยตั้งแต่วันที่ได้รับเงินจำนวน 18 การคืนเงินตามมาตรานี้จะไม่อยู่ในบังคับของมาตรา 224 ที่ให้คิดดอกเบี้ยนับแต่วันที่ผิดนัดเป็นต้นไป¹⁹

3. วัตถุประสงค์ตามสัญญาไม่ใช่การส่งมอบทรัพย์สินแต่ เป็นการกระทำโดยปกติ สิ่งที่เป็นการกระทำ เมื่อทำไปแล้วจะทำให้กลับคืนดังเดิมอีกคงเป็นไปไม่ได้ เช่น การวาดรูป หรือการก่อสร้างต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อตามสภาพไม่อาจที่จะทำให้กลับคืนสู่ฐานะเดิมได้ กฎหมายจึงได้หาทางเยียวรายแก่คู่สัญญาฝ่ายที่ได้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว ให้ได้รับการชดเชยคืนเป็นตัวแทน โดยจะต้องมีค่าควรแห่งการที่ได้กระทำลงไปแล้ว โดยที่ก่อนอื่นจะต้องดูว่าในสัญญามีข้อกำหนดไว้บ้างหรือไม่ว่าในกรณีเลิกสัญญาต่อกันแล้ว จะต้องมีการคืนสู่ฐานะเดิมกันอย่างไร ชดเชยกันแค่ไหนอย่างไรก็จะต้องเป็นไปตามข้อกำหนดในสัญญา เช่น บอกลีกสัญญาจ้างเหมาก่อสร้างการงานที่ผู้รับจ้างได้ทำไปแล้วก็ให้ชำระเงินตามสมควรแก่ค่าแห่งการงานนั้น ๆ การที่ผู้ว่าจ้างจะให้ผู้รับจ้างระมัดระวังไปยอมเสียหายมาก การก่อสร้างที่ได้ทำแล้วก็มิใช่ว่าจะใช้

¹⁸ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1950/2515 ระหว่างนายเชอริ เสนา งามท์ และบริษัท มาหลกกับพวก จำเลย

¹⁹ ศักดิ์ สนองชาติ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมสัญญา, หน้า 458

ไม่ได้เลย ผู้ว่าจ้างยังอาจแก้ไขข้อประยชน์ได้ จึงให้ผู้ว่าจ้างรับเอาสิ่งปลูกสร้างและใช้ค่า
 การงานแก่ผู้รับจ้าง²⁰ หรือเช่นกรณีสัญญาจ้างทำของของผู้รับจ้างได้ลงมือทำงานไปแล้ว แต่ไม่
 เสร็จมีการเลิกสัญญา แล้วว่าผู้จ้างเข้าทำเองต่อไปจนเสร็จ ดังนั้นผู้จ้างมีสิทธิหักค่าจ้างไว้
 เท่าที่เสียหาย แต่ไม่มีสิทธิงดจ่ายทั้งหมด²¹ หรือในกรณีจ้างทำของให้จำเลยปลูกสร้างอาคารตาม
 แบบแปลนเสร็จแล้วให้จำเลยมีสิทธิเช่าอาคารนั้นได้ จำเลยปลูกอาคารผิดแบบแปลน โจทก์จึง
 ใช้สิทธิบอกเลิกสัญญา กรณีดังกล่าวการกลับคืนสู่ฐานะเดิมก็คือ จำเลยต้องส่งมอบที่ดินและอา
 คาคารคืนให้โจทก์และโจทก์ต้องชดเชยค่าก่อสร้างตามผลงานแก่จำเลยตามค่าของงานที่ได้สร้าง
 ลงไป โจทก์จะให้จำเลยหรือสิ่งปลูกสร้างออกไปไม่ได้ เพราะจะเท่ากับไม่ได้กลับคืนสู่
 ฐานะเดิม²²

4. วัตถุประสงค์ตามสัญญาเป็นการยอมให้ใช้ทรัพย์สินตามสัญญา ถ้ามีการเลิกสัญญา
 แล้วกลับคืนสู่ฐานะเดิมจะเห็นได้ว่าการที่ได้ใช้ทรัพย์สินไปแล้วจะทำให้ทรัพย์สินนั้นกลับคืนตามเดิมย่อม
 เป็นไปไม่ได้แน่นอนดังนั้นกฎหมายจึงได้หาทางเยียวยาให้ตามมาตรา 391 วรรค 3 นั่นคือให้ชด
 เชยคืนด้วยการใช้เงิน ซึ่งขนาดของการใช้เงินจะต้องเหมาะสมกับสภาพการที่ได้ใช้ทรัพย์สินนั้นไปแต่
 ถ้าตามสัญญานั้นมีข้อกำหนดไว้ให้ใช้เงินเป็นจำนวนเท่าใดในกรณีนี้ก็ต้องใช้เงินตามจำนวนเท่านั้น
 กรณีดังกล่าวนี้เปรียบเสมือนเป็นการเช่าทรัพย์สินเอง เมื่อใช้ทรัพย์สินของเขาไปก็ต้องชดเชยค่าใช้
 ทรัพย์สินด้วยการใช้เงินหากสัญญาได้กำหนดค่าใช้ทรัพย์สินก็เข้าไปตามนั้น ถ้าหากสัญญาไม่ได้กำหนด
 ก็ต้องคิดตามสมควร ตัวอย่างจากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 687/2508 ระหว่างนายเฉลิม ที่ระนองค
 ำจหนัก และนายอุบกรณ์ แก้วจรัญ จำเลย มีवादิตที่ศาลพิพากษาถึงที่สุดว่าผู้ขายขายทรัพย์สินคณภาพ

²⁰ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 745/2512 ระหว่างนายวิญญู วัฒนศิริ โจทก์ และ
 ร้อยตำรวจเอกวิจิตร สกริชาติรัตน์กับพวก จำเลย

²¹ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 419/2501 ระหว่างบริษัท ทรัดวาร์ จำกัด โจทก์ และ
 ร้อยตรีเปลื้อง เกตทอง จำเลย

²² คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 175/2521 ระหว่างนางชะลิม เทพพิสัย กับพวก โจทก์
 และนายทวน รัตนงาน จำเลย

ไม่ตรงตามคำโฆษณา ผู้ขายรับทรัพย์สินและคืนเงินให้ผู้ซื้อพร้อมดอกเบี้ยนั้น เมื่อผู้ซื้อได้อาทรัพย์สินไปใช้โดยไม่สัจจริตจนขาดเสียหาย ผู้ขายก็ชอบที่จะชดเชยคืนเงินลดลงตามส่วนแห่งสภาพความเสียหาย ซึ่งเกิดขึ้นจากการกระทำของผู้ซื้อได้ ในเมื่อทรัพย์สินยังอยู่ในสภาพที่พอจะซ่อมแซมได้ ผู้ขายจะขอให้บังคับผู้ซื้อให้ทรัพย์สินไปจากผู้ขายไม่ได้ เพราะขัดกับคำพิพากษาที่บังคับให้ผู้ขายเป็นฝ่ายรับคืน หรือตัวอย่างจากคำพิพากษาฎีกาที่ 1614/2522 ระหว่าง บริษัท ยีนอินชอย จำกัด ไรท์ทีก์ และบริษัทกรรมสตรเจเนอรัล แอสแซมบลี จำกัด กับพวก จำเลย เป็นเรื่องเกี่ยวกับเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ขายทำงานได้ระบบเดียว อีกระบบทำงานไม่ได้ตามสัญญาผู้ซื้อเลิกสัญญาได้ ศาลเห็นเครื่องคอมพิวเตอร์ ผู้ซื้อไม่ต้องชำระราคา แต่ให้ชำระทรัพย์สินที่ซื้อได้ 1 ระบบ ซึ่งในเรื่องนี้ศาสตราจารย์ จิตติ ดิงศกัณฑ์ บรรณาธิการได้หมายเหตุท้ายคำพิพากษาฎีกาว่า "ในการซื้อขาย ทรัพย์สินที่ขายใช้การไม่ได้ตามสัญญาเป็นความรับผิดชอบเพื่อชดเชยหรือชดเชยตาม ป.พ.พ. มาตรา 472 มาตรา 473 บัญญัติว่า ผู้ขายต้องรับผิดชอบโดยอัตโนมัติไม่บอกเป็นเงื่อนไขต้องพิจารณาตามหลักเรื่องไม่ชำระหนี้โดยทั่วไปในบรรพ 2 อาจเลิกสัญญาได้ตามมาตรา 387 บัญชีในคดีนี้มีเพียงเลิกสัญญาแล้วจะเรียกอะไรกันบ้าง ซึ่งศาลวินิจฉัยตามมาตรา 391 ... ข้อกำหนดในสัญญาว่า เครื่องที่ขายต้องใช้งานได้ 7 ระบบ แต่กลับใช้ได้เพียงระบบเดียวนั้น... เป็นข้อสัญญาหรือเห็นที่ผู้ขายต้องชำระ ถ้าไม่ชำระต้องรับผิดชอบ เรียกว่าไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้อง ถ้าบรรพสามัญ Common Law ก็เรียกว่าผิดสัญญา และเป็นเงื่อนไขตามความหมายของ Common Law ทว่าข้อสัญญานี้เป็นเงื่อนไข (Condition) หรือข้อรับรอง (Warranty) ของสัญญาซื้อขาย ซึ่งตาม ป.พ.พ. มาตรา 459 ไม่พูดถึงเลย เงื่อนไขตามมาตรา 144, 145 ถ้าไม่เป็นไปตามเงื่อนไขนิติกรรมก็ไม่เป็นผล ไม่มีความรับผิดชอบเพราะไม่ชำระหนี้ แต่ไม่ต้องรับผิดชอบและเลิกสัญญาจึงเป็นคนละเรื่อง เอามารวมกันไม่ได้"

เมื่อกล่าวถึงเรื่องนี้ขอควรพิจารณาว่า การที่สัญญาต้องมีอันเลิกกันไปกับสัญญาที่มีเงื่อนไขบังคับหลังนั้น ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร

เงื่อนไขบังคับหลัง คือเงื่อนไขที่กำหนดนิติกรรมที่มีผลตามกฎหมายสิ้นสุดลงเมื่อเหตุการณ์ในอนาคตและไม่แน่นอน จะได้เกิดขึ้น จึงมีระยะสองระยะคือ

A	B
ระยะเวลาที่ไม่แน่นอนว่าจะสำเร็จหรือไม่	ระยะเวลาเมื่อเงื่อนไขสำเร็จแน่นอนแล้ว
<p>ระยะ A นี้ นิติกรรมมีผลตามกฎหมายอยู่ นั่นคือ คู่สัญญาต่างมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันอยู่ อย่างไรก็ปฏิบัติกันไปตามนั้น เช่น</p>	
<p>ก) สัญญาเช่าบ้านมีเงื่อนไขว่าถ้าถูกย้ายไป กรุงเทพฯ สัญญาจะสิ้นสุด</p>	<p>สัญญาสิ้นสุดเมื่อถูกย้ายไปต่างจังหวัด</p>
<p>ข) สัญญาซื้อรถยนต์มีเงื่อนไขว่าถ้าถูกย้าย กลับกรุงเทพฯ สัญญาซื้อขายจะสิ้นสุดลง</p>	<p>สัญญาสิ้นสุดเมื่อถูกย้ายกลับกรุงเทพฯ</p>

จาก ก) ระยะเวลาที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จสัญญาเช่ายังสมบูรณ์อยู่ทุกประการ
ผู้ให้เช่าต้องให้ผู้เช่าได้อยู่ในที่เช่า จนเงื่อนไขสำเร็จ หากผู้ให้เช่าสามารถเอาประโยชน์จาก
ทรัพย์สินที่เช่าได้คือ ได้คืนทรัพย์สินที่ให้เช่า

จาก ข) ระยะเวลาที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จสัญญาซื้อขายยังสมบูรณ์อยู่ทุก
ประการต่อเมื่อเงื่อนไขสำเร็จจะให้ผู้ขายได้รับเอาทรัพย์สินที่ขายกลับคือฐานสัญญาซื้อขายได้
เลิกกันใบถือได้ว่า สัญญาได้ระงับลงนับแต่เงื่อนไขสำเร็จ สิ่งต่าง ๆ ที่คู่สัญญาปฏิบัติกันไปแล้ว
เช่น ได้อยู่อาศัยในทรัพย์สินที่เช่า ผู้ให้เช่าก็ได้เงินค่าเช่าตามระยะเวลาที่เช่าทรัพย์สิน เมื่อเงื่อนไข
สำเร็จ สิ่งเหล่านี้ไม่อาจเรียกกลับคืนมาได้ ทั้งนี้เพราะคู่สัญญาได้ปฏิบัติในขณะที่นิติกรรมมีผล
ตามกฎหมายอยู่ และกฎหมายก็ได้บัญญัติให้มีผลย้อนหลัง แต่สำหรับสัญญาที่คู่กรณีปฏิบัติการชำระ
หนี้เพียงครั้งเดียว ที่มาตรา 145 วรรค 2 กล่าวว่า นิติกรรมสิ้นผล หมายความว่า นิติกรรม
หรือสัญญาจะจับ ดังอุทธรณ์เรื่องสัญญาเช่าทรัพย์สินนั้นหาเพียงพอไม่ เพราะหนี้คู่กรณีปฏิบัติครั้ง
หนึ่งคราวเดี๋ยวนี้นี้ ถ้าเพียงหนี้นิติกรรมหรือสัญญาจะจับ ก็หมายความว่า สิ่งที่ปฏิบัติและรับปฏิบัติ
ไปแล้ว ไม่มีการกลับคืน ดังนั้นการโอนรถยนต์จากผู้ซื้อกลับคืนผู้ขาย และการชำระราคาคืนแก่ผู้ซื้อ
ก็ไม่อาจเรียกกลับคืน เมื่อเงื่อนไขบังคับหลังสำเร็จก็ไม่มีผลอะไรด้วยเหตุนี้ จึงเข้าใจว่า
สำหรับนิติกรรมอันคู่กรณีปฏิบัติหนี้เพียงครั้งหนึ่งคราวเดียว เมื่อมีเงื่อนไขบังคับหลังและเมื่อเงื่อนไข
สำเร็จแล้ว ต้องเป็นการเลิกสัญญา หากอีกฝ่ายกลับสู่ฐานะเดิม²³ แต่ถ้าได้กำหนด

²³ จด เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและหนี้, หน้า 237.

เหตุการณ์เป็นเงื่อนไขบังคับหลังของนิติกรรม ไม่เพียงแต่เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้เลิกสัญญาได้สัญญาก็
ระงับไปโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องบอกเลิกสัญญา เช่น เงื่อนไขในสัญญาประกันภัยที่ว่า "กรรมธรรม
เป็นอันล้มล้างไป"²⁴

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเลิกสัญญา และสัญญาที่มีเงื่อนไขบังคับหลังมีข้อแตกต่างกันอยู่
ข้อหนึ่ง คือ ถ้าเป็นการเลิกสัญญาจะต้องมีการผิดสัญญาและฝ่ายที่มีการบอกเลิกได้แสดงเจตนา
บอกเลิกไปก่อน แต่ถ้าเป็นเรื่องสัญญาที่มีเงื่อนไขบังคับหลัง เมื่อเงื่อนไขสำเร็จสัญญา นั้นก็ระงับ
ไปเองโดยอัตโนมัติ แต่ผลสุดท้ายเหมือนกันคือ กลับสู่ฐานะเดิม ตามมาตรา 391

3.4.3.2 การชดเชยสิทธิเลิกสัญญาไม่กระทบกระทั่งถึงสิทธิเรียก

ร้องค่าเสียหาย

ตามหลักกฎหมายในเรื่องหนี้ภาคการหรือคู่สัญญาไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ เจ้าหนี้มี
สิทธิบังคับชำระหนี้ พร้อมทั้งเรียกค่าเสียหายด้วย ถ้ามีความเสียหายเกิดขึ้นจากการไม่ปฏิบัติตาม
ชำระหนี้ในขณะเดียวกัน สำหรับเรื่องสัญญา ถ้าคู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้มีสิทธิที่จะบอกเลิกสัญญาแล้ว
จนในที่สุดมีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม ตามหลักกฎหมายมาตรา 391 วรรคท้าย ก็ยังให้สิทธิคู่สัญญา
ฝ่ายเจ้าหนี้ที่จะได้รับค่าเสียหายด้วย หมายความว่าถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกค่าเสียหายหรือคำสั่ง
ไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ของลูกหนี้ อย่างไรก็ตาม การเลิกสัญญาก็ไม่
กระทบกระทั่งถึงสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะเรียกเอาค่าเสียหายในการที่ลูกหนี้ผิดสัญญาไม่ชำระหนี้
นั้น ความรับผิดของลูกหนี้นั้นเนื่องมาจากการไม่ชำระหนี้ไม่ระงับลง เพราะการที่เจ้าหนี้มีสิทธิ
เลิกสัญญา เจ้าหนี้ยังคงมีสิทธิเรียกค่าเสียหายหรือคำสั่งไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่
การไม่ชำระหนี้ได้เหมือนเดิม การเรียกค่าเสียหายภายหลังการเลิกสัญญามีข้อควรพิจารณา
ดังนี้

ก) ถ้าเป็นการเลิกสัญญาตามมาตรา 387 เป็นสัญญาที่มีได้ถือเอากำหนดเวลา
ชำระหนี้เป็นสาระสำคัญของสัญญาเจ้าหนี้ ต้องบอกกล่าวกำหนดเวลาให้ชำระหนี้ก่อน เมื่อลูกหนี้

24 คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 927/2531 ระหว่าง บริษัท สหราชบุรี จำกัด โจทก์ และ
บริษัท ทวีผลประกันภัยกับพวก จำกัด จำเลย

ชำระหนี้ในเวลาดังกล่าว คู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้จึงจะบอกเลิกสัญญาได้ เมื่อเลิกสัญญาแล้วก็กลับคืนสู่ฐานะเดิมเลยตามมาตรา 215²⁵ ส่วนจะเรียกค่าเสียหายได้จำนวนเท่าใดก็ต้องไปพิจารณา
 มาตรา 222²⁶ ประกอบด้วย ซึ่งถือว่าเป็นหลักในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย
 ในกรณีลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ วัตถุประสงค์เป็นค่าเสียหายอันเป็นผลจรรรมดา เป็นผลโดยตรงอันเกิด
 จากการไม่ชำระหนี้

ข) ถ้าหากกรณีลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ซึ่งเจ้าหนี้มีสิทธิจะเลิกสัญญาตามมาตรา 388
 ซึ่งเป็นการชำระหนี้ซึ่งวัตถุประสงค์จะสำเร็จได้โดยแต่การชำระหนี้ภายในกำหนดเวลา เวลา
 เป็นสาระสำคัญ เมื่อการชำระหนี้กลายเป็นอันไร้ประโยชน์โดยปกติ เจ้าหนี้มีสิทธิจะบอกปิดไม่รับ
 ชำระหนี้ได้และถือว่าการบอกปิดไม่รับชำระหนี้เป็นการบอกเลิกสัญญาไปในตัว ดังนั้น เจ้าหนี้ย่อม
 พ้องเรียกค่าเสียหายได้

ค) ในกรณีการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัย เพราะความผิดของลูกหนี้ไม่ว่าจะพ้น
 วิสัยทั้งหมดหรือแต่บางส่วนซึ่งเจ้าหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาตามมาตรา 389 ในขณะที่เดียวกันในกฎหมาย
 ลักษณะหนี้ มาตรา 218²⁷ กำหนดว่าลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหาย ถ้าเป็นพ้นวิสัยทั้งหมด

25 มาตรา 215 บัญญัติว่า "เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ต้องตามความประสงค์อันแท้จริงแห่งมูลหนี้ไซ้ เจ้าหนี้จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อค่าเสียหายอันเกิดแต่การนั้นได้"

26 มาตรา 222 บัญญัติว่า "การเรียกเอาค่าเสียหายนั้น ได้แก่เรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อค่าเสียหายเช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นแต่การไม่ชำระหนี้นั้น เจ้าหนี้จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนได้ แม้กระทั่งเพื่อค่าเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษ หากว่าคู่กรณีที่เกี่ยวข้องได้คาดเห็น ถ้าควรจะได้คาดเห็นพฤติการณ์เช่นนั้นล่วงหน้าก่อนแล้ว"

27 มาตรา 218 บัญญัติว่า "ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยจะหาได้ เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งลูกหนี้ต้องรับผิดชอบไซ้ ท่านว่าลูกหนี้จะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่เจ้าหนี้เพื่อค่าเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้"

ในกรณีการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยแต่เพียงบางส่วน ถ้าหากว่าส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะหาได้นั้นจะเป็นอันไร้ประโยชน์ แก่เจ้าหนี้แล้ว เจ้าหนี้จะไม่ยอมรับชำระหนี้ส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะหาได้นั้นแล้ว และเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้เสียทั้งหมดทีเดียวก็ได้"

ก็ไม่เป็นปัญหา เพราะ เมื่อการชำระหนี้เป็นพันธวิสัยทั้งหมดไม่เหลืออะไรอยู่เลย เจ้าหนี้ไม่ต้องบอกเลิกสัญญาก็ได้ เพราะเหตุที่ว่าไม่สามารถจะบังคับชำระหนี้ได้แล้ว ไม่มีอะไรจะต้องไปบอกเลิกสัญญาเพื่อทำลายข้อเกิดแห่งหนี้ เจ้าหนี้ก็มีสิทธิจะมาฟ้องเรียกค่าเสียหายตามมาตรา 218 ได้ทันทีโดยไม่ต้องบอกเลิกสัญญา จะมีปัญหาที่แต่เฉพาะในกรณีที่การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยแต่เพียงบางส่วน ซึ่งเจ้าหนี้มีสิทธิเลิกสัญญาได้ตามมาตรา 389 และมีสิทธิจะเรียกค่าเสียหายได้ตามมาตรา 218 แต่ความในมาตรา 218 นั้นเอง ถ้าหากว่าการชำระหนี้ส่วนที่ยังเหลืออยู่นั้น อาจจะเป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ เจ้าหนี้จะต้องยอมรับชำระหนี้และถ้าเป็นสัญญาต่างตอบแทนเจ้าหนี้ก็ต้องชำระหนี้ตอบแทนโดยลดส่วนลงมา กรณีเช่นนี้เมื่อมีปัญหว่าหนี้ส่วนที่เหลืออยู่นั้นจะเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ เพื่อความปลอดภัยของเจ้าหนี้ เมื่อเจ้าหนี้ไม่พึงประสงค์จะรับชำระหนี้แต่เพียงบางส่วน ก็ขอที่เจ้าหนี้จะใช้สิทธิเลิกสัญญาเสียตามมาตรา 389 เพื่อจะได้กลับคืนสู่ฐานะเดิมตามมาตรา 391 ส่วนปัญหาที่ว่าเจ้าหนี้จะมีสิทธิเรียกค่าเสียหายอย่างไรนั้น ก็มีสิทธิจะเรียกได้โดยอาศัยกฎหมายลักษณะหนี้ กล่าวคือ เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้ก็มีสิทธิที่จะเรียกค่าเสียหายได้ตามมาตรา 215 ประกอบมาตรา 222 เพราะเหตุว่าการเลิกสัญญาไม่ตัดสิทธิเรียกค่าเสียหายซึ่งเจ้าหนี้เคยมีสิทธิอยู่แล้ว ตามกฎหมายลักษณะหนี้

อนึ่ง ทั้งข้อ ข) และข้อ ค) ก็ทานองเดียวกับข้อ ก) คือ ค่าเสียหายจะเรียกได้จำนวนเล็กน้อยเพียงใดก็ต้องดูบทบัญญัติในมาตรา 222 และ 223 ประกอบด้วย

จากที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่า ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกค่าเสียหายเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ของลูกหนี้ ซึ่งเป็นสิทธิที่เกิดตามกฎหมายลักษณะหนี้มาตรา 215, 216 และมาตรา 218 อยู่อย่างไรแล้ว สิทธิเรียกค่าเสียหายนั้นก็ยังคงมีอยู่แม้ต่อมาจะได้มีการบอกเลิกสัญญาก็ตาม มีข้อที่น่าพิจารณาก็คือประการหนึ่งว่าถ้าตามสัญญานั้นมีการกำหนดเรื่อง เบี้ยปรับไว้ด้วยว่าให้สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้มีสิทธิปรับเบี้ยปรับได้ จะบังคับตามข้อกำหนดนั้นได้หรือไม่ หากต่อมาเจ้าหนี้ใช้สิทธิบอกเลิกสัญญา และถ้ามีสิทธิปรับเบี้ยปรับตามข้อสัญญาแล้ว เจ้าหนี้จะมีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ได้อีกหรือไม่

การที่ศาลฎีกากำหนดเบี้ยปรับไว้ในสัญญา ก็เนื่องมาจากต้องการจะหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในการหาพยานหลักฐาน มาแสดงว่า การไม่ชำระหนี้หรือชำระหนี้ไม่ถูกต้องของลูกหนี้ทำให้ฝ่ายเจ้าหนี้เสียหายเพียงใด เพราะโดยหลักการแล้ว เมื่อลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามหนัตตนเองผูกพันอยู่ เจ้าหนี้ก็หน้าที่จะต้องนำพยานหลักฐานมาสืบให้ศาลฟังว่าตนได้รับความเสียหาย ถ้าเจ้าหนี้ไม่มีพยานหลักฐานมาแสดง ศาลก็ถือว่าไม่มีความเสียหายลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามหนัตตนเองผูกพันอยู่ก็ไม่ถูกบังคับให้ชำระหนี้ใหม่ทดแทนความเสียหายอันใด การกำหนดเบี้ยปรับจึงเกิดขึ้นเพื่อความประสงค์ที่จะหลีกเลี่ยงข้อยุ่งยากในเรื่องการนำสืบถึงความเสียหายดังกล่าวข้างต้น เพราะหากได้มีการกำหนดเบี้ยปรับไว้ในสัญญาแล้ว เมื่อลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามหนัตตนเองผูกพันอยู่ ลูกหนี้ก็ถูกบังคับให้ชำระหนี้ใหม่ทดแทนความเสียหายเท่าจำนวนเบี้ยปรับที่กำหนดไว้ โดยทางฝ่ายเจ้าหนี้ไม่จำเป็นต้องสืบว่าการไม่ปฏิบัติตามหนัตของลูกหนี้ทำให้นัตต้องเสียหายแต่อย่างใด ในเรื่องเบี้ยปรับนี้กฎหมายก็ถือว่าผลแห่งการไม่ปฏิบัติตามหนัตลูกหนี้ผูกพันอยู่ให้ถือว่า เจ้าหนี้เสียหายเท่าจำนวนเบี้ยปรับที่ตกลงกันไว้ อันเป็นการตั้งข้อสันนิษฐานในเบื้องต้นว่า เจ้าหนี้เสียหายเท่าจำนวนเบี้ยปรับ โดยเจ้าหนี้ไม่จำเป็นต้องนำพยานหลักฐานมาสืบแต่อย่างใด มีการกล่าวว่าการทำข้อตกลงเรื่องเบี้ยปรับก็คือการกำหนดค่าเสียหายไว้ล่วงหน้านั่นเอง 28 ในกรณีกลับกัน เจ้าหนี้อาจจะนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ว่า ความจริงตนได้รับความเสียหายเนื่องจากการไม่ปฏิบัติตามหนัตลูกหนี้ผูกพันอยู่มากกว่าจำนวนเบี้ยปรับ ซึ่งถ้าเจ้าหนี้สามารถนำพยานหลักฐานพิสูจน์ได้ความจริงอย่างนั้นแล้ว กฎหมายระบุให้เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนมากกว่าจำนวนเบี้ยปรับได้ ในเมื่อมีความเสียหายเนื่องจากการไม่ปฏิบัติตามหนัตของลูกหนี้ที่ผูกพันอยู่มากกว่าจำนวนเบี้ยปรับที่ตกลงกันไว้แต่เดิมดังจะเห็นได้จาก บทบัญญัติในมาตรา 380 วรรค 2 ที่ว่า " ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้ จะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้น ในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ การพิสูจน์ค่าเสียหายยิ่งกว่านั้น ท่านก็อนุญาติให้พิสูจน์ได้" และในมาตรา 381 วรรค 2 ก็ให้สิทธิท่านเองนี้แก่เจ้าหนี้เช่นเดียวกัน

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ใช้บังคับเป็นกรณีที่เบี้ยปรับซึ่งกำหนดเป็นเงิน แต่ในบางกรณีการกำหนดเบี้ยปรับให้ชำระหนี้เป็นอย่างอื่นที่ไม่ใช่ชำระด้วยเงินก็อาจทำได้ เช่นกำหนดให้ออทรัพย์สิน

28. ศักดิ์ สอนองชาติ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรม

แทนการชำระด้วยเงินก็อาจทำได้ เช่นกำหนดให้ถอนทรัพย์สินอื่น เช่น รถยนต์ 1 คัน เป็น
 เบี้ยปรับก็ได้การกำหนดเบี้ยปรับให้ชำระหน้อย่างอื่นที่ไม่ใช่ชำระด้วยเงินนั้นบทบัญญัติในมาตรา
 382 กล่าวไว้ให้เอาบทบัญญัติในเรื่อง เบี้ยปรับที่เป็นเงินตามมาตรา 379 ถึง 381 มาใช้บังคับ
 กล่าวคือ สิทธิและหน้าที่ของคู่กรณีในเรื่อง เบี้ยปรับเงิน เป็นอย่างไรก็ใช้บังคับแก่คู่กรณีในเรื่อง
 กำหนดเบี้ยปรับให้ชำระหน้อย่างอื่นด้วย แต่มีข้อยกเว้นดังมาตรา 382 ได้กล่าวไว้ว่า "...ถ้า
 เจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนความเสียหายก็เป็นอันขาดไป"
 หมายความว่า หากเจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับเป็นของหรือเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนอื่น ๆ แล้ว จะ
 เรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายเพิ่มเติม เพราะความเสียหายมากกว่าเบี้ยปรับ ดังกรณี
 เบี้ยปรับเป็นเงินดังนี้ไม่ได้²⁹ แต่ถ้าเจ้าหนี้ต้องการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย
 เพราะการไม่ปฏิบัติตามหนี้ของลูกหนี้ก่อความเสียหายมาก เจ้าหนี้จะต้องไม่บังคับเอาเบี้ยปรับ
 ตามที่ตกลงกันไว้ เมื่อไม่บังคับตามเบี้ยปรับก็ไม่อยู่ในบังคับของมาตรา 382 เจ้าหนี้จึงเรียกค่า
 สินไหมทดแทนตามวิธีการตามปกติ ตามมาตรา 213 ในกฎหมายเรื่องผลแห่งหนทั่วไป³⁰

เมื่อได้ทราบถึงหลักกฎหมายเรื่อง เบี้ยปรับซึ่ง เกี่ยวพันไปถึงการเรียกค่าสินไหมทดแทน
 เพื่อความเสียหายอันเกิดแก่การไม่ชำระหนด้วย เมื่อย้อนกลับมาถึงปัญหาที่ได้อ้างไว้แต่แรกว่าถ้า
 ในสัญญาที่มีการตกลงในเรื่อง เบี้ยปรับไว้และต่อมามีการเลิกสัญญาดังกล่าว สิทธิในการบังคับตาม
 เบี้ยปรับจะยังมีอยู่หรือไม่นั้น เมื่อการเลิกสัญญามีผลอยู่ว่า การเลิกสัญญาไม่ตัดสิทธิเรียกค่าเสียหาย
 ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกค่าเสียหายเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนของลูกหน้อย
 อย่างไร การเลิกสัญญาก็ไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิของเจ้าหนที่มีอยู่เหนือลูกหนนั้น ดังที่กล่าว
 แล้วว่า เบี้ยปรับก็คือการกำหนดค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย ซึ่งคู่สัญญากำหนด
 ไว้ล่วงหน้า โดยลูกหนให้สัญญาว่าถ้าลูกหนไม่ชำระหนหรือชำระหนไม่ถูกต้องสมควร ให้เจ้าหนรับ

29 ข้อ ๕๕
 หนึ่งเป็นเพราะการชำระหนอย่างอื่น ที่ตกลงให้เป็นเบี้ยปรับนั้นตามปกติย่อมจะ
 แบ่งเป็นส่วน ๆ อย่างเงินไม่ได้ จึงจะมีการเรียกเพิ่มเติมไม่ได้ด้วยเอง ดู จิตติ ดิงศภัทย์,
 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 354 ถึง 452 ว่าด้วยผลแห่งหน, หน้า 84.

30 ข้อ ๕๕
 จิต เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและหน, หน้า 303.

หรือบังคับเรียกเอา เบี้ยปรับนั้นได้จากลักษณะของ เบี้ยปรับ เช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า เบี้ยปรับก็เป็นค่าเสียหายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เมื่อลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามหน้ที่ตนผูกพันอยู่ลูกหนี้ก็ดองรับผิดชอบเจ้าหนี้ตามข้อตกลง เรื่อง เบี้ยปรับที่กำหนดไว้ในสัญญา ซึ่งเป็นสิทธิของเจ้าหนี้ที่มอ่ยแล้ว ฉะนั้นแม้ต่อมา มีการเลิกสัญญา เจ้าหนี้ก็ยังมีสิทธิจะบังคับให้ชำระ เบี้ยปรับอยู่นั่นเอง ทั้งนี้เนื่องมาจากหลักว่าการเลิกสัญญา ไม่ได้ตัดสิทธิในเรื่องค่าเสียหายหรือเบี้ยปรับ

นอกจากนี้ถ้าหากมีความเสียหายเกิดขึ้นมากกว่า เบี้ยปรับตามที่ข้อตกลงกันไว้ เจ้าหนี้ก็ย่อมจะนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ให้เห็นถึงความเสียหายที่เป็นจริงนั้นได้ หากพิสูจน์ได้ว่ามีความเสียหายเกิดขึ้นมากกว่า เบี้ยปรับที่ตกลงกันไว้ เจ้าหนี้ก็ยังมีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเพิ่มขึ้นอีกได้ ดังหลักกฎหมายที่ได้วิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ulyยึดหลักว่า "หากว่า เบี้ยปรับที่ตกลงกันไว้เป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหาย

3.4.3.3 ผลการเลิกสัญญากับมัดจำที่ลูกหนี้ให้ไว้

มัดจำ คือ เงินหรือสิ่งมีค่าอื่นซึ่งคู่สัญญาได้ส่งมอบ

ให้ไว้แก่กันเมื่อ เข้าทำสัญญา เพื่อเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำขึ้นแล้วและ เป็นประกันการปฏิบัติตามสัญญานั้นด้วย ในการทำสัญญาด้วยทั่วไปกฎหมายมิได้บังคับว่าต้องมี การวางมัดจำ เว้นแต่เอกเทศสัญญาลักษณะ ซอขาย ดังในสัญญาใด ๆ ก็ตามจะมีมัดจำหรือไม่ก็แล้วแต่คู่สัญญาจะตกลงกันสำหรับผลของมัดจำนั้นมีบัญญัติไว้ตามมาตรา 378 กล่าวคือ กฎหมายให้คู่สัญญาจะกำหนดเรื่อง เกี่ยวกับมัดจำไว้อย่างไรก็ได้ มีฉะนั้นแล้วก็ต้องเป็นไปตามที่บัญญัติใน มาตรา 378 คือ ถ้ามีการชำระหนี้ตามสัญญาแล้ว เจ้าหนี้ที่รับมัดจำไว้ก็ต้องส่งคืนมัดจำแก่ลูกหนี้ ถ้าไม่มีการชำระหนี้ เพราะฝ่ายที่วางมัดจำจะ เลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นหนี้สูญ เพราะพฤติการณ์ที่ฝ่ายนั้นต้องรับผิดชอบ หรือมีการเลิกสัญญา เพราะความผิดของฝ่ายที่วางมัดจำ ฝ่ายที่รับมัดจำไว้ย่อมรับมัดจำได้ ถ้าไม่มีการชำระหนี้ เพราะฝ่ายที่รับมัดจำจะ เลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้เป็นหนี้สูญ เพราะพฤติการณ์ที่ฝ่ายที่รับมัดจำต้องรับผิดชอบ ฝ่ายที่วางมัดจำหลุดพ้นจากการชำระหนี้ ฝ่ายที่รับมัดจำไว้ต้องคืน อนึ่งการรับมัดจำเป็นสิทธิของเจ้าหนี้ จึงไม่ตัดสิทธิเจ้าหนี้ที่จะ เรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย เนื่องจากการที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้

31 ศักดิ์ สนองชาติ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรม และสัญญา, หน้า 410.

ในสัญญาที่มีการรับมัดจำไว้ หากต่อมาสัญญานั้นได้มีการเลิกสัญญากันขึ้นผลของการเลิกสัญญาจะมีผลไปถึงมัดจำที่ให้ไว้หรือไม่นั้นต้องแล้วแต่ว่ามีข้อสัญญากำหนดไว้เป็นการเฉพาะหรือไม่ ถ้าหากในข้อสัญญาไม่มีการกำหนดไว้เป็นการเฉพาะแล้วก็ต้องเป็นไปตามที่กล่าวไว้ในมาตรา 378 ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้คือ

1. ถ้าฝ่ายที่รับมัดจำเป็นฝ่ายไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย เพราะความผิดของฝ่ายที่รับมัดจำ ฝ่ายที่วางมัดจำ ย่อมหลุดพ้นจากการชำระหนี้ (มาตรา 219) จึงต้องคืนมัดจำ

2. เมื่อสัญญาจะบังคับโดยมิใช่ความผิดของฝ่ายที่วางมัดจำ ฝ่ายที่รับมัดจำไว้ก็ไม่มีสิทธิจะยึดมัดจำไว้ ต้องคืนไปเช่นเดียวกัน

คำพิพากษาฎีกาที่ 905/2493 ระหว่าง นางเจ็กเอ็ง แซ่ซิ้ม าจท์ และ นางกี เวชสิทธิ์ กับพวก จำเลย

ถ้าฝ่ายที่รับมัดจำไม่ผิดสัญญา และสัญญายังไม่เลิกกัน ฝ่ายที่วางมัดจำไม่มีสิทธิจะเรียกมัดจำคืน

3. ถ้าฝ่ายที่วางมัดจำ ละเลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย เพราะพฤติการณ์อันหนึ่ง ซึ่งฝ่ายที่วางมัดจำ จำต้องรับผิดชอบ (มาตรา 213, 218) ฝ่ายที่รับมัดจำ ย่อมเรียกค่าเสียหายได้ เหตุนี้ฝ่ายที่รับมัดจำไว้จึงรับมัดจำไว้

4. ถ้ามีการเลิกสัญญาเพราะฝ่ายที่วางมัดจำต้องรับผิด (มาตรา 387, 388, 389, 391) ฝ่ายที่รับมัดจำไว้ จึงรับมัดจำไว้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1356/2499 ระหว่าง นายเจียม ชัยเกียรติ าจท์ และ นายชวน แดงตระกูล จำเลย

หาสัญญาซื้อขายไม้ด้วยตกลงกันว่า จะตัดส่ง ไม้เป็นงวด ๆ ภายในกำหนดเวลา และผู้ซื้อต้องชำระราคาเป็นเงินสดทุกงวด เมื่อตรวจรับไม้ถูกต้องแล้ว ผู้ซื้อได้วางมัดจำไว้เป็นเงินจำนวนหนึ่ง ถ้าผิดสัญญาไม่ซื้อหรือรับมัดจำคืน เมื่อผู้ขายส่งไม้ให้พอหลายงวดแล้ว ผู้ซื้อก็ยังมิได้ชำระราคาค่าไม้ให้ผู้ขาย แม้จะยังส่งไม้ไม่ครบจำนวน เพราะยังไม่ครบกำหนดเวลาก็ถือว่าผู้ซื้อผิดสัญญาแล้วผู้ขายย่อมมีสิทธิรับเงินมัดจำและเรียกร้องให้ผู้ซื้อชำระราคาค่าไม้ที่ค้างชำระได้ และผู้ซื้อไม่มีสิทธิจะหักเงินมัดจำเป็นการชำระหนี้ค่าไม้ที่ค้างชำระ

นอกจากรับมัดจำแล้ว หากเจ้าหนี้ยังเสียหายมากกว่านั้น ก็ยังเรียกค่าเสียหายเพิ่มเติมได้ตามสิทธิที่กฎหมายให้ไว้ (มาตรา 222, 223) (คำพิพากษาฎีกาที่ 931/2480 ระหว่างกระทรวงธรรมการ ำจทกัและ บริษัทบางกอกดอก จำเลย วินิจฉัยว่า ผู้ประมุขการก่อสร้างไม่ยอมทำสัญญาการก่อสร้างตามที่ตกลงประมุขไว้ ผู้จ้างจึงให้ประมุขราคาใหม่ ดังนี้ จำนวนเงินที่ผิดกัน ระหว่างการประมุขไว้ ผู้จ้างจึงให้ประมุขราคาใหม่ดังนี้ จำนวนที่ผิดกัน ระหว่างการประมุขครั้งก่อนกับครั้งหลัง หากจะถือเอามาเป็นเกณฑ์กำหนดค่าเสียหายในการผิดสัญญาประมุขได้ไม่ ศาลให้ถือเอาจำนวนเงินมัดจำ ซึ่งกำหนดไว้ในการยื่นใบประกวดราคาว่าถ้าหากจำเลยผิดพลั่วยอมให้รับนั้น เป็นค่าเสียหาย

3.4.3.4 การกลับคืนสู่ฐานะเดิมภายหลัง เลิกสัญญา

กับดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์

ดอกผลคือกะไรนั้น มีบัญญัติไว้ในมาตรา 111 สรุป

ได้ดังนี้คือ

1. ดอกผลธรรมดา เป็นดอกผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติจากแม่ทรัพย์ เพราะเหตุที่ได้ใช้แม่ทรัพย์นั้น จะถือเอาเป็นดอกผลได้ต่อเมื่อ ขาด ตก ออกจากแม่ทรัพย์แล้ว เมื่อเกิดแล้วก็ถือเป็นทรัพย์ที่เพิ่มพูน งอกเงยต่างหากจากตัวแม่ทรัพย์ ำดยแม่ทรัพย์ยังคงลักษณะเดิมอยู่

2. ดอกผลนิตินัย เป็นดอกผลที่ไม่ได้เกิดเองตามธรรมชาติ แต่เป็นดอกผลของแม่ทรัพย์เกิดจากการที่ผู้อื่นใช้แม่ทรัพย์นั้นและซึ่งกฎหมายรับรองให้เป็นดอกผล เช่น ค่าเช่า กำไร ค่าปันผล ดอกเบี้ย ฯลฯ

ผู้มีสิทธิในดอกผล ตามหลักทั่วไปก็คือเจ้าของแม่ทรัพย์ (มาตรา 1336) ยกเว้น ผู้ได้รับทรัพย์สิ้นใจโดยสุจริตย่อมได้ดอกผลของทรัพย์สิ้นนั้นตลอดเวลาที่ยังสุจริตอยู่ (มาตรา 415, 1376) หรือมีนิติกรรมต่อกันเช่นในเรื่องเช่า (มาตรา 537)

การกลับคืนสู่ฐานะเดิม หมายความว่าต้องส่งคืนกลับกัน เหมือนตอนทำสัญญา เพราะใครเป็นเจ้าของทรัพย์ก็เป็นเจ้าของดอกผล เทียบได้กับเรื่องการขายฝากตามมาตรา 492 ที่บัญญัติว่า "ทรัพย์สิ้นซึ่งขายฝากนั้น ถ้าไถ่ภายในเวลาที่กำหนดในสัญญาก็ดี หรือภายในเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ดี ท่านให้ถือเป็นอันว่ากรรมสิทธิ์ไม่เคยตกไปแก่

ผู้ซื้อเลย" จากมาตรฐานหมายความว่า เฉพาะตัวทรัพย์สินที่ขายฝากเท่านั้น ไม่รวมถึงดอกผลด้วย เช่น หากสัญญาขายฝากแม่ช้าง ระหว่างเวลาแม่ช้างตกลงข้างออกมา ผู้ขายฝากมาได้คืนแม่ช้าง ภายในกำหนดเวลา ผู้ซื้อต้องคืนลูกช้างแก่ผู้ขายฝากด้วย อย่างไรก็ตามต้องนำมาตรา 1376 มาใช้ด้วย คือให้นำมาตรา 412-418 มาใช้ในกรณีการคืนทรัพย์สิน หมายความว่า ผู้ซื้อฝาก หรือผู้ที่จะได้ทรัพย์สิน ย่อมได้ดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สิน ตลอดเวลาที่ตนยังสุจริตอยู่ แต่ถ้าหากผู้ สืบทิดได้ใช้สิทธิของตนแล้ว จำเดิมแต่เวลานั้นไป ผู้ซื้อฝากย่อมตกอยู่ในฐานะไม่สุจริต และจะ ต้องคืนดอกผลให้แก่ผู้ฝาก ถ้าคืนไม่ได้ก็ต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน

3.4.4 การตกลงไว้ล่วงหน้าเพื่อไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิม

ผลของการเลิกสัญญาที่ให้ผู้สัญญาได้กลับคืนสู่ฐานะเดิมดังที่กล่าวมา ทั้งหมดซึ่งเป็นผลมาจากหลักที่กำหนดไว้ในมาตรา 391 ซึ่งถือว่าเป็นหลักทั่วไป เมื่อมีการบอก เลิกสัญญาไม่ว่าจะเลิกสัญญาด้วยบทบัญญัติแห่งกฎหมายหรือเลิกสัญญาด้วยข้อสัญญาก็ตาม คู่กรณี ย่อมจะได้สิทธิกลับคืนสู่ฐานะเดิม แต่เนื่องจากมาตรา 391 นี้เป็นบทบัญญัติ ซึ่งอาจจะสันนิษฐาน เจตนาได้ เพราะฉะนั้น คู่สัญญาอาจจะตกลงกันไว้ล่วงหน้าว่า เมื่อเลิกสัญญา คู่สัญญาไม่จำเป็นต้อง กลับคืนสู่ฐานะเดิมก็ได้ หรือในบางกรณีอาจมีการตกลงเลิกสัญญากันด้วยไม่เรียกร้องอะไรจาก กันก็ได้ถ้าเป็นเช่นนี้ จึงไม่ต้องคืนมัดจำและไม่รับเบี้ยปรับ

การที่ให้สิทธิแก่คู่สัญญาอื่นที่จะทำความตกลงกันไว้ล่วงหน้าว่าแม้จะมีการเลิกสัญญากันก็ไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมได้ก็เนื่องมาจากหลักที่ว่า การเข้าทำสัญญาก็ดี การจะเลิกสัญญากันก็ได้ ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของฝ่ายที่มีสิทธิ แม้มีสิทธิเลิกสัญญาได้ แต่ก็ไม่ใช้สิทธินั้นก็ได้ กรณี ก็เช่นเดียวกัน แม้กฎหมายจะให้คู่กรณีต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมภายหลังมีการเลิกสัญญากัน แต่เขาก็อาจจะตกลงกันเป็นอย่างอื่นได้ เป็นไปตามหลักเรื่อง เสรีภาพในการทำสัญญา

อย่างไรก็ตาม การตกลงกันไว้ล่วงหน้าว่า แม้ในกรณีที่มีการเลิกสัญญาเพราะเหตุอื่น อันหาเหตุผลไม่ได้ ก็ให้เจ้าหนี้ทรัพย์สินหรือการงานที่ลูกหนี้ได้กระทำไว้แล้ว uly เจ้าหนี้ไม่ต้องชดเชยเงินทดแทนนั้น น่าจะเป็นการตกลงที่ไม่มีผลใช้บังคับ เพราะมีลักษณะเป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนตกเป็นโมฆะ ตามมาตรา 113, 114 ³²

32 เรื่องเดียวกัน, หน้า 460.

การกลับคืนสู่ฐานะเดิมตามมาตรา 391 นั้น มีอยู่หลายวิธีด้วยกันดังที่ผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้ในหัวข้อ 3.4.3.1 การตกลงไว้ล่วงหน้าเพื่อไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมย่อมทำได้ทุกวิธี มีข้อเฉพาะสำหรับการงานรัดยไม่จำเป็นต้องชดเชยเงินค่าการงานเท่านั้น เช่น เชี่ยว ทำสัญญาจะขายบ้านให้ ชาว รดย ชาว ชาระราคาไว้บางส่วนและ เชี่ยวมอบบ้านให้ชาวชัช ประโยชน์ได้ก่อนโอนกรรมสิทธิ์ ในสัญญามีข้อตกลงกันว่า ถ้ามีการเลิกสัญญา เพราะชาวพิด สัญญายอมให้ เชี่ยว รับเงินที่ ชาว ชาระราคาไว้แล้วได้ทั้งหมดและชาวไม่จำเป็นต้องชำระค่า ชัชทรัพย์สินแก่ เชี่ยว ข้อตกลงเช่นนี้ ย่อมใช้บังคับได้³³

มีปัญหาต่อไปว่า การตกลงกันไว้ล่วงหน้าเพื่อไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมด้วยการยอมให้รับเงิน จะถือว่าเป็นข้อตกลงเกี่ยวกับเบี้ยปรับหรือไม่ กรณีการตกลงยอมให้รับเงิน ย่อมเห็นได้ว่าเป็นเบี้ยปรับที่กำหนดเป็นจำนวนเงินตามมาตรา 379 แม้เงินที่รับนั้นจะเป็นเงินที่ส่งมอบแก่กันเพื่อชำระหนี้ซึ่งส่งมอบไว้เป็นเบี้ยปรับมาตั้งแต่แรก แต่เมื่อมีการเลิกสัญญาแล้ว หนี้ตามสัญญาย่อมระงับลง เงินที่ส่งมอบแก่กันเพื่อชำระหนี้ย่อมกลับเป็นเงินอันจะต้องใช้คืนเพื่อกลับคืนสู่ฐานะเดิมตามมาตรา 391 เมื่อคู่กรณีตกลงกันให้รับมัดยไม่ต้องใช้คืนเพื่อกลับคืนสู่ฐานะเดิม เงินที่รับนั้นจึงเป็นเบี้ยปรับที่กำหนดเป็นจำนวนเงินตามมาตรา 379 ซึ่งไม่ตัดสิทธิเจ้าหน้าที่จะเรียกค่าสินไหมทดแทน เพื่อการไม่ชำระหนี้ตามมาตรา 380 และการใช้สิทธิเลิกสัญญาไม่กระทบกระทั่งถึงสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 391 วรรคท้าย³⁴

ส่วนการตกลงกันไว้ล่วงหน้าเพื่อไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมด้วยการยอมให้ทรัพย์สินหรือการงานนั้น ศาลฎีกาตีความว่าข้อตกลงเช่นนี้ถือเป็นการกำหนดเบี้ยปรับเป็นการชำระหนี้
อย่างอื่น

คำพิพากษาฎีกาที่ 458-459/2524 (ประชุมใหญ่) ระหว่างบริษัท ส.นิมิตรก่อสร้าง จำกัด โจทก์ และกรมไปรษณีย์โทรเลข จำเลย

โจทก์รับจ้างจำเลยหล่อและปักเสาพาดสายโทรเลข สัญญาจ้างมีข้อความว่า ถ้าผู้รับจ้างผิดสัญญาข้อหนึ่งข้อใดให้ผู้จ้างมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ และผู้รับจ้างยินยอมให้ส่งก่อสร้าง

33 เรื่องเดียวกัน, หน้า 461

34 เรื่องเดียวกัน, หน้า 462

และสัมภาระอุปกรณ์ในการก่อสร้างของผู้รับจ้างตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ว่าจ้าง โดยไม่ต้องชำระราคาแก่ผู้รับจ้าง ๖. ทักผิดสัญญาชำระค่ามัดจำและก่อสร้างไม่ทันกำหนดจำเลยบอกเลิกสัญญาแล้ว ๗. สิทธิรับสิ่งก่อสร้างหรือผลงานที่จำทักทำมาแล้วตั้งนี้ กรรมสิทธิ์ในสิ่งก่อสร้างดังกล่าวตกเป็นของจำเลยแล้ว โดยจำเลยไม่ต้องชำระราคาเมื่อเป็นดังนี้แล้ว จำเลยไม่เสียหายแต่ประการใด จึงไม่มีสิทธิเรียกร้องให้จำทักชดเชยค่าเสียหายเพราะ เสาผิดแบบและขาดจำนวนอีก

ศาลฎีกาเห็นว่าข้อตกลงให้ผู้ว่าจ้างรับเอาสิ่งก่อสร้างหรือผลงานโดยไม่ต้องชำระราคา เป็นข้อตกลงที่มีลักษณะ เป็นการที่ผู้รับจ้างให้สัญญาว่าจะทำการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นที่มีค่าจำนวนเงิน ให้เป็นเบี้ยปรับแก่ผู้ว่าจ้างตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 382 ถ้าเบี้ยปรับสูงเกิน ส่วน ศาลมีอำนาจที่จะลดลงให้เหลือเป็นจำนวนพอสมควรได้ตามมาตรา 383

เมื่อจำเลยรับเอาสิ่งก่อสร้างหรือผลงานของจำทักไว้เป็นกรรมสิทธิ์ของจำเลยและ ศาลลดเบี้ยปรับให้จำทัก โดยลดให้คิดเป็นจำนวนเงินเท่ากับเงินค่าปรับค่าความงานและค่าเครื่อง อุปกรณารก่อสร้าง เหลือใช้ให้จำทักจะต้องชดเชยหรือคืนให้จำเลยแล้ว จึงถือได้ว่าจำทักได้ชำระ ค่าปรับ ค่าความงานและค่าอุปกรณารก่อสร้างเหลือใช้ให้แก่จำเลยครบถ้วนแล้ว ไม่มีหนี้จำทักจะ ต้องรับผิดชอบชดเชยให้จำเลยอีก

การที่ศาลฎีกาแปลข้อตกลงดังกล่าวนี้เป็นเบี้ยปรับที่เป็นการชำระหนี้เป็นอย่างอื่น ตาม มาตรา 382 ซึ่งศาลมีอำนาจลดลงเป็นจำนวนที่พอสมควรได้ตามมาตรา 382 นับว่าเป็นธรรม เพราะในบางกรณีทรัพย์สินหรือการงานที่ตกลงกันไว้ล่วงหน้าทำให้รับนั้นอาจสูงเกินส่วนมาก ถ้า ไม่ให้ศาลมีอำนาจลดลงเสียบ้างอาจไม่เป็นธรรมได้ แต่อย่างไรก็ดี มีข้อจะต้องพิจารณาว่า เบี้ยปรับที่เป็นการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นนั้น มาตรา 382 บัญญัติว่า "ถ้าเจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนก็เป็นอันขาดไป" แต่มาตรา 391 วรรคท้าย บัญญัติว่า "การใช้ สิทธิเลิกสัญญานั้น หากกระทบกระทั่งถึงสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายไม่" ซึ่งขัดกันอยู่สมมติว่า ทรัพย์สินหรือการงานที่ตกลงให้รับนั้นมจำนวนเพียงเล็กน้อยไม่คุ้มกับความเสียหายของเจ้าหนี้ เมื่อ เจ้าหนี้ใช้สิทธิเลิกสัญญา และรับทรัพย์สินหรือการงานตามสัญญาซึ่งถือว่า เป็นเบี้ยปรับตามมาตรา 382 แล้ว เจ้าหนี้ยังจะมีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระ หนี้ได้อีกหรือไม่ ถ้าแปลว่าเรียกไม่ได้เพราะมาตรา 382 บัญญัติห้ามไว้ ย่อมไม่เป็นธรรมแก่

เจ้าหนี้ จึงมีผู้ให้ความเห็นว่า ³⁵ น่าจะต้องแปลว่า เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อ ความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ได้ด้วย โดยอาศัยสิทธิจากการเลิกสัญญาตามมาตรา 391 วรรคท้าย แต่เพื่อตัดปัญหาในกรณีที่มีการตกลงกันไว้ล่วงหน้า เพื่อไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิม คู่ กรณีนี้น่าจะต้องตกลงกันไว้ในสัญญาโดยชัดแจ้งว่า นอกจากยอมให้เจ้าหนี้รับทรัพย์สินและรับการ งานได้โดยไม่ต้องชดเชยราคาค่าทดแทนแล้ว ยังยอมให้เจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับที่เป็นจำนวนเงิน และค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ได้ด้วย ถ้าตกลงกันไว้โดยชัด แจ่ม เช่นนี้ยอมจะบังคับได้ตามข้อตกลงนั้น โดยไม่ต้องคำนึงปัญหาตามมาตรา 382

3.4.5 การชำระหนี้ในการกลับคืนสู่ฐานะเดิม

เมื่อมีการใช้สิทธิเลิกสัญญา ผลแห่งการเลิกสัญญาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ว่าคู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะต้องให้คู่กรณีก่อนฝ่ายหนึ่งกลับคืนสู่ฐานะเดิม การกลับคืนสู่ฐานะเดิมดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการชำระหนี้อย่างหนึ่ง ดังนั้นถ้าสัญญาที่เลิกกันนั้นเป็นสัญญาต่างตอบแทน และคู่ สัญญาแต่ละฝ่ายได้มีการชำระหนี้ตามสัญญานั้นไปแล้ว ทั้งสองฝ่ายจะเป็นการชำระโดยสิ้นเชิงหรือ แต่บางส่วนก็ตาม เมื่อมีการเลิกสัญญาต่างฝ่ายต่างก็ต้องชำระหนี้กลับคืนด้วยกัน มาตรา 392 จึง ให้นำมาตรา 369 มาใช้บังคับ ผลเป็นว่า ฝ่ายหนึ่งจะไม่ยอมชำระหนี้จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะ ชำระหนี้หรือขอปฏิบัติชำระหนี้ตอบแทนด้วยก็ได้ ตัวอย่างเช่น ก.ขายแหวนให้ ข. ถ้าหากมี การเลิกสัญญากัน ก. ต้องคืนราคาแหวนให้ ข. ข. ต้องคืนแหวนให้ ก. ก. จะเรียกแหวนคืน โดยไม่คืนราคาแหวนแก่ ข. ไม่ได้ ถ้า ก. ไม่เสนอจะคืนราคาแหวนแก่ ข. ข. ก็ยังไม่ยอมคืน แหวนแก่ ก. ได้

นอกจากการคืนทรัพย์สิน เช่นการคืนแหวน ตามตัวอย่างที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้แล้ว การ ชดเชยค่าการงานที่ได้กระทำให้ไปแล้ว และการใช้สิทธิเรียกร้องค่าเสียหายก็ต้องชำระหนี้ตอบ แทนกันเช่นเดียวกัน

คำพิพากษาฎีกาที่ 175/2521 ระหว่างนายชะโลม เทศพิลาสัย ใจท์ และนายหวน รัตนงาม ใจเลย

ใจท์ให้ใจเลยปลูกสร้างอาคารตามแบบแปลนเสร็จแล้ว ให้ใจเลยเข้าอาคารนั้นได้ ใจเลยปลูกสร้างอาคารผิดแบบแปลน ใจท์บอกเลิกสัญญา ใจเลยต้องคืนที่ดินและอาคารให้ใจท์ ใจท์ต้องชดเชยค่าก่อสร้างตามผลงานแก่ใจเลยที่ได้สร้างลงไปแล้ว ให้ใจเลยรื้อสิ่งปลูกสร้าง

ออกไปก็เท่ากับไม่ได้คนสู่ฐานะเดิม เมื่อจบทักยังไม่ได้ใช้ค่าการงานแก่จำเลย จบทักก็ยังไม่
สิทธิเรียกค่าเสียหายจากจำเลย

กรณีกล่าวมาข้างต้นนี้เป็นผลของการเลิกสัญญา กรณีที่เป็นการเลิกสัญญาประเภทที่
ก่อนให้เลิกสัญญาปฏิบัติการชำระหนี้ครั้งหนึ่งคราวเดียว ผู้เขียนเห็นสมควรที่จะกล่าวถึงผลของการ
เลิกสัญญาประเภทที่ก่อนให้เลิกสัญญาทั้งสองฝ่ายปฏิบัติเป็นระยะช่วง ๆ กันไปตลอดระยะเวลาหนึ่ง
ไว้ด้วยเพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างผลของการเลิกสัญญาทั้งสอง
ประเภท สำหรับสัญญาประเภทที่ก่อนให้เลิกสัญญาปฏิบัติเป็นระยะช่วง ๆ กันไปตลอดระยะเวลา
หนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่า เป็นปัญหาที่น่าสนใจที่ควรจะได้ศึกษาคือ สัญญาเช่าซื้อ

สัญญาเช่าซื้อนั้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 572 ให้วิเคราะห์ความ
หมายไว้ว่า คือสัญญาซึ่งเจ้าของเอาทรัพย์สินออกให้เช่า และให้ค้ำประกันว่าจะขายทรัพย์สินนั้น หรือ
ว่าจะให้ทรัพย์สินนั้นตกเป็นสิทธิแก่ผู้เช่า โดยเงื่อนไขที่ผู้เช่าได้ใช้เงินเป็นจำนวนเท่านั้น เท่านั้น
คราว ๆ ในมาตรา 574 บัญญัติต่อไปว่า "ในกรณีที่ดินไม่ชำระเงินสองคราวติด ๆ กัน หรือกระทำ
ผิดสัญญาในข้อที่เป็นส่วนสำคัญ เจ้าของทรัพย์สินจะบอกเลิกสัญญาเสียก็ได้ ถ้าเช่นนั้นบรรดาเงินที่
ได้ใช้มาแล้วแต่ก่อนสำหรับเป็นของเจ้าของทรัพย์สินและเจ้าของทรัพย์สินชอบที่จะกลับเข้าครอง
ทรัพย์สินได้ด้วย"

จะเห็นว่าในกรณีเช่าซื้อที่กำหนดค่าเช่าซื้อไว้เป็นรายเดือนดังที่บัญญัติกันโดยทั่วไป
นั้น ค่าเช่าซื้อที่กำหนดไว้ในสัญญานั้นไม่ใช่เป็นค่าเช่าทรัพย์สินโดยแท้ เพราะเหตุที่ว่าค่าเช่าซื้อที่
เช่าซื้อชำระให้แก่ผู้ให้เช่าเช่นนั้น ชำระเป็นค่าเช่าส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นค่าตอบแทนในการจะ
ได้กรรมสิทธิ์มีสองอย่างรวมกันอยู่ทั้งค่าเช่าและราคารวมกัน เพราะฉะนั้นกรณีที่มีการผิดสัญญา
จนมีการบอกเลิกสัญญาและฝ่ายผู้ให้เช่าซื้อฟ้องเรียกค่าเช่าทรัพย์สิน ค่าเช่าซื้อจึงไม่ใช่ค่าเช่าทรัพย์สิน
ทั้งหมดเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น เพราะรวมราคาทรัพย์สินไว้ด้วย ถ้าในสัญญาเช่าซื้อได้กำหนดไว้
ว่าผู้เช่าซื้อจะต้องรับผิดชอบค่าเช่าซื้อเต็มจำนวนก็เท่ากับเป็นการกำหนดเบี้ยปรับ ศาลก็ลดลงได้
อีกตามที่เห็นสมควร

ในเรื่องการบอกเลิกสัญญาเช่าซื้อนี้ ผู้เขียนขอขอยกคำพิพากษาฎีกา มาพิจารณา
ประกอบการศึกษาดังนี้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1195/2511 (ประชุมใหญ่) ระหว่างบริษัท ร.ส.พ. ยานยนต์ จำกัด โจทก์ และนายสมผลิต อพันธ์ กับพวก จำเลย พิพากษาไว้ว่า เมื่อมีการผิดสัญญาเช่าซื้อรถยนต์คันใหม่ชำระค่าเช่าซื้อ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 574 ผู้ให้เช่าซื้อ มีสิทธิเพียงเข้าครอบครองทรัพย์สินที่เช่าซื้อและรับเงินค่าเช่าซื้อที่ส่งมาแล้วเท่านั้น ไม่มีสิทธิเรียกค่าเช่าซื้อที่ค้างชำระอีก แต่ผู้ให้เช่าซื้อ มีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเพราะการไม่ชำระหนี้ของผู้เช่าซื้อ จนเป็นเหตุให้มีการเลิกสัญญาอันได้แก่ เรียกค่าใช้ทรัพย์สินตลอดเวลาที่ผู้เช่าซื้อครอบครองทรัพย์สินอยู่ตามนัยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 391 วรรค 3 เท่านั้น และถ้าทรัพย์สินที่คืนมาเสียหายผู้เช่าซื้อต้องรับผิดชอบ นอกเหนือไปจากความเสียหาย อันเกิดจากการใช้ทรัพย์สินโดยชอบอีกด้วย

จากคำพิพากษาฎีกานี้ ท่านอาจารย์ บุญอยู่ สีชะ ได้ชี้ข้อคิดเห็นไว้ในหมายเหตุท้ายฎีกาว่า "...เนื่องจากสัญญาเช่าซื้อ เป็นสัญญาผสมระหว่างสัญญาเช่าและซื้อขาย ฉะนั้นตราบัตินี้ ผู้เช่าซื้อยังครอบครองใช้หรือรับประโยชน์จากทรัพย์สินนั้นอยู่ ก็ย่อมจะต้องให้ค่าเช่าและจะนับเมื่อตนค้างค่าเช่าอยู่ ผู้ให้เช่าก็น่าจะเรียกร้องค่าเช่าที่ค้างอยู่ก่อนมีการเลิกสัญญานั้นได้ แต่ความจริงเงินที่ผู้เช่าซื้อให้แก่ผู้ให้เช่าซื้อนั้น มิได้ถือเป็นเพียงค่าเช่าเท่านั้น ยังถือเป็นราคาทรัพย์สินที่จะต้องชำระให้แก่เจ้าของทรัพย์สินตามค้ำประกันที่จะขายทรัพย์สินที่ให้เช่าซื้อนั้นด้วย ฉะนั้นหากมีการเลิกสัญญาเช่าซื้อ ก็เท่ากับไม่มีค้ำประกันว่าจะขายต่อไปแล้ว ตามหลักเรื่องซื้อขายเมื่อไม่ขายทรัพย์สินก็จะเรียกราคาทรัพย์สินได้ และถ้ายอมให้ผู้ให้เช่าซื้อเรียกค่าเช่าซื้อที่ค้างได้ และเรียกทรัพย์สินที่ให้เช่าซื้อคืนได้ด้วยแล้ว จะเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น เช่น พอผู้เช่าซื้อส่งเงินงวดแรกแล้วผิดนัดตลอดไป แทนที่ผู้ให้เช่าซื้อจะรีบบอกเลิกสัญญาและเรียกทรัพย์สินคืน ผู้ให้เช่าซื้อกลับปล่อยให้ผู้เช่าซื้อค้างชำระค่าเช่าซื้อจนถึงงวดสุดท้ายแล้วจึงบอกเลิกสัญญาผู้ให้เช่าซื้อก็เลยได้ทั้งเงินราคาทั้งสิ้นของทรัพย์สินนั้นและได้ตัวทรัพย์สินกลับมาด้วยเป็นสองต่อ ทั้งถ้าตัวทรัพย์สินเสียหายไปนอกเหนือจากการใช้ทรัพย์สินโดยปกติธรรมดา ก็ยังเรียกค่าเสียหายได้อีกด้วย" และจากคำพิพากษาฎีกานับเดียวกันนี้ ท่านอาจารย์ ไพจิตร บุญพันธ์ ได้ให้ความเห็นไว้ในกรณีเมื่อเลิกเช่าซื้อแล้ว จะเรียกค่าเช่าซื้อที่ค้างชำระได้หรือไม่ไว้ว่า "...โดยหลักเมื่อบอกเลิกสัญญากันแล้ว คู่สัญญาต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมถึงขนาดที่ว่า ตามมาตรา 573 ผู้เช่าซื้อ มีสิทธิได้รับบรรดาเงินที่ได้ส่งให้แก่ผู้ให้เช่าซื้อคืน หรือผู้ให้เช่าซื้อต้องคืนเงินดังกล่าวแล้ว ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการเลิกสัญญาตามมาตรา 573 หรือ 574 จะให้ผู้ให้เช่าซื้อ มีสิทธิเรียกเงินค่าเช่าซื้อที่ค้างชำระจากผู้เช่าซื้อได้อย่างไร เพราะได้

บอกเลิกสัญญากันแล้ว หากจะให้เรียกค่าเช่าซื้อที่ค้างชำระกันได้ ก็เท่ากับเป็นการเรียกร้องให้ปฏิบัติตามชำระหนี้ตามสัญญา ซึ่งไม่อาจทำได้นั้นได้... ผู้เขียนและอดิชนัยแห่งคำพิพากษาศาลฎีกา ได้กล่าวมาแล้วว่า ย่อมมีหลักเรื่องการเลิกสัญญาโดยเฉพาะให้คู่สัญญากลับคืนสู่ฐานะดั้งเดิมมา ซึ่งบังคับด้วย (มาตรา 391 วรรคแรก) การที่กฎหมายบัญญัติให้ส่งมอบทรัพย์สินกลับคืน (มาตรา 573) ก็ย่อมเป็นไปตามหลักที่ว่ากลับคืนสู่ฐานะเดิม และให้รับเงินก็เพราะเป็นช้อยกเว้นจากหลักที่ว่าต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมนั่นเอง ในข้อที่ว่าค่าเช่าซื้อที่เกิดขึ้นระหว่างมีหนี้สัมพันธกันอยู่ก็จริง แต่ยังไม่มีการเรียกร้องส่งมอบแก่ผู้ให้เช่าซื้อ ยังไม่มีการปฏิบัติตามสัญญาเช่าซื้อ เมื่อบอกเลิกสัญญา หนี้สัมพันธสิ้นสุดลงแล้ว จึงย่อมจะเรียกร้องส่งมอบกันไม่ได้ แม้จะเป็นการค้างระหว่างมีหนี้สัมพันธต่อกัน ถ้าจะให้เรียกร้องกันได้ ก็เท่ากับเป็นการเรียกร้องให้ปฏิบัติตามสัญญา ทั้ง ๆ ที่ได้เลิกกันแล้ว จึงต้องบังคับกันตามบทบัญญัติว่าด้วยการเลิกสัญญาโดยให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งกลับคืนสู่ฐานะเดิม... การเรียกให้ชำระเงินค่าเช่าซื้อที่ค้างชำระซึ่งเห็นว่าผู้ให้เช่าซื้อจะเรียกเอาไม่ได้ไม่ว่ากรณีผู้ให้เช่าซื้อบอกเลิกสัญญาหรือผู้ให้เช่าซื้อบอกเลิกสัญญา"

จากแนวคำพิพากษาศาลฎีกา และความเห็นของท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสอง เป็นไปโดยสรุปได้ว่า เมื่อมีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม ในกรณีที่ เป็นสัญญา ที่ปฏิบัติตามชำระหนี้เป็นช่วง ๆ กันไป และมีการค้างชำระค่าเช่ากันนั้น คู่สัญญาฝ่ายที่บอกเลิกไม่มีสิทธิเรียกค่าเช่าซื้อที่ค้างชำระกันอยู่อีก ซึ่งตรงจุดนี้ด้วยความเคารพผู้เขียนขอเสริมความเห็นไว้ว่า ถ้าเราพิจารณาเหตุผลโดยตรงจุดนี้ จะเห็นว่าค่อนข้างจะไม่ยุติธรรมสำหรับเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เพราะ ได้มอบที่ได้ใช้ทรัพย์สินของตนไปแล้ว แต่ไม่ยอมชำระค่าที่ได้ใช้ทรัพย์สินไป แต่ถ้ามองต่อไปอีกในมาตรา 391 วรรคท้าย เป็นจุดที่กฎหมายได้ให้ทางเยียวยาแก่ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นคือสามารถเรียกค่าเสียหายได้ ซึ่งค่าเสียหายตรงนี้แล้ว ศาลก็มักจะคิดให้เท่ากับค่าที่ได้ใช้ทรัพย์สินนั้นไปแล้ว แต่ยังไม่ยอมชำระค่าที่ได้ใช้ทรัพย์สินนั้นไป จึงถือได้ว่ามาตรา 391 วรรคท้ายนี้เป็นจุดที่กฎหมายเปิดช่องเพื่อให้ความยุติธรรมได้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่เขาควรจะได้รับสิทธินั้น

3.5 หลักกฎหมายต่างประเทศในเรื่องผลของการเลิกสัญญา

เพื่อประโยชน์ของการเปรียบเทียบให้เห็นหลักกฎหมายของประเทศที่เราใช้ เป็นหลักในการยกอ้างอิงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเรื่องการเลิกสัญญา ผู้เขียนจึง ำคร้ขอยกหลักกฎหมายของประเทศเยอรมันและญี่ปุ่น ในส่วนที่ว่าด้วยผลของการเลิกสัญญา มากกว่าด้วยย่อดังนี้

1. ผลของการเลิกสัญญาตามประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน

ในประมวลกฎหมายแพ่งของเยอรมัน ในเรื่องสัญญาต่างตอบแทน (Mutual Contract) ได้วางหลักไว้ว่า ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นหนี้สูญขาดการทูลงหน้ต้องรับผิด หรือลูกหนี้ชำระหนี้ตรงตามกำหนดเวลาที่ตกลงกัน ย่อมได้ชื่อว่า ลูกหนี้ประพฤติปฏิบัติสัญญา ย่อมก่อให้เกิดสิทธิแก่คู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้ที่จะบอกเลิกสัญญาได้ เป็นสิทธิตกกำหนดไว้ในมาตรา 327 ว่า "The Provisions of section 346 to 356 applicable to the contractual right of rescission apply mutatis mutandis to the right of rescission described in section 325,439 if the rescission occurs because of a circumstance for which the other party is not responsible, such other party is liable only under the provisions relating to the return of unjust enrichment"³⁶

เมื่อมีการเลิกสัญญาด้วยชอบแล้ว กฎหมายแพ่งของประเทศเยอรมันได้อธิบายถึงผลของการเลิกสัญญาไว้ว่า

1. คู่สัญญาต้องส่งคืนซึ่งทรัพย์สินที่ได้รับไว้จากคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งด้วยส่งคืนตามสภาพเดิม ตามที่เป็นอยู่ในขณะทำสัญญา

³⁶ ในประมวลกฎหมายแพ่ง เยอรมัน การเลิกสัญญามีบัญญัติไว้ในมาตรา 346 ถึง มาตรา 356 ในมาตรา 325 เป็นกรณีการชำระหนี้ตามสัญญาต่างตอบแทนเป็นการหนี้สูญ ำโดยพฤติกรรรมที่ลูกหนี้ต้องรับผิด ส่วนมาตรา 326 เป็นการชำระหนี้ไม่ตรงตามกำหนดเวลา จนเชื่อ ว่า ลูกหนี้ตกเป็นผิดนัด

2. การงานที่ได้กระทำให้แก้กันตามสัญญาซึ่งโดยสภาพไม่อาจคืนได้ ต้องใช้เงินแทนตามสมควรแก่ค่าของการงานนั้น

3. หากได้มีการใช้ทรัพย์สินตามสัญญา ต้องชดใช้เงินแทนตามสมควรแก่ค่าของการใช้ทรัพย์สิน^{๓๗}

นอกจากนั้น ในมาตรา 347 ยังได้กำหนดถึงสิทธิของเจ้าหนี้จะเรียกค่าเสียหายจากลูกหนี้ผิดสัญญาได้อีกด้วย โดยกฎหมายบัญญัติว่า "The claim to compensation for deterioration, destruction or impossibility of delivery arising from any other cause is determined, in the event of rescission, and after receipt of whatever was handed over, according to the provisions which govern the relationship between an owner and a possessor after the date of commencement of an action on a claim for ownership the same applies to the claim for delivery, compensation for emoluments and to the claim for compensation of disbursements. A sum of money bears interest from the time of its receipt."

สำหรับในประมวลกฎหมายแพ่งของญี่ปุ่นก็เช่นกัน ได้มีบทบัญญัติว่าด้วยผลการเลิกสัญญาไว้เช่นเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ว่า

 37 ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 346 บัญญัติว่า "If in contract one party has reserved to himself the right of rescission, and if rescission take place, the parties are obliged to return to each other whatever they received. For services rendered and for allowing the use of a thing the value shall be made good, or, if in the contract a counter-performance in money is stipulated for, This shall be paid."

1. เมื่อคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้ใช้สิทธิเลิกสัญญาแล้ว คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม แต่ทั้งนี้สิทธิของบุคคลที่สามย่อมไม่เสื่อมเสียไปเพราะการนั้น
2. ส่วนเงินนั้นจะต้องใช้คืนให้บวกดอกเบี้ยเข้าด้วย คิดตั้งแต่เวลาครั้งแรกที่ได้รับเงินนั้นไว้
3. การใช้สิทธิเลิกสัญญานั้นหากกระทบ กระทั่งถึงการเรียกร้องค่าเสียหายไม่³⁸

38 ประมวลกฎหมายแพ่งเพิ่มมาตรา 545 นี้มีเนื้อว่า

1. If one of the parties has exercised his right of rescission, the other party is bound to restore the former to his original position; however the rights of third persons shall not be prejudiced thereby.
2. Interest shall be paid upon any money to be repaid in the case mentioned in the preceding paragraph as from the time when such money was first received
3. The exercise of a right of rescission shall not preclude a demand of compensation for damages.